

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Виведення капіталів з України:
масштаби та напрямки запобігання**

Аналітична доповідь

Київ - 2013

Виведення капіталів з України: масштаби та напрямки запобігання - **К.: НІСД, 2013. - 39 с.**

Автори:

Тищук Т.А., к. е. н., доцент (керівник авторського колективу)

Павлова А.М.

Махортих Д.О.

Іванов О.В.

За редакцією к.е.н, с.н.с., Заслуженого економіста України Я.А. Жаліла

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове.

© Національний інститут стратегічних досліджень, 2013.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Оцінка обсягів виведення капіталів з України	5
1.1. Міжнародна структуризація бізнес-процесів як інструмент виведення капіталів з України	5
1.2. Існуючі оцінки обсягів впливу капіталів з України	6
1.3. Методологічні засади оцінки обсягів виведених капіталів з України	10
2. Тенденції та макроекономічні наслідки виведення капіталів з України	
2.1. Динаміка обсягів виведення капіталів з України	14
2.2. Макроекономічні ефекти виведення капіталів з України	17
3. Світові тенденції та глобальні ініціативи протидії виведенню капіталів з країн	
3.1. Світові тенденції виведення та акумуляція капіталів	20
3.2. Міжнародні ініціативи щодо протидії впливу капіталів з країн	22
3.3. Посткризовий досвід залучення капіталів нелегального походження	27
4. Стан та перспективи розбудови системи протидії виведенню капіталів з України	
4.1. Ефективність існуючих обмежень виведення капіталів з України	29
4.2. Наявні економічні стимули акумуляції прибутків в Україні	33
4.3. Перспективні завдання розбудови системи протидії виведенню капіталів з України	35
Висновки	37

Вступ

Підвищення мобільності капіталу сприяє активному освоєнню вітчизняним бізнесом нових інструментів «оптимізації» податкових зобов'язань. Інтегруючись у глобальні фінансові ринки, національні компанії освоюють техніки міжнародної структуризації бізнес-процесів та «агресивного» податкового планування, що нерідко пов'язано з виведенням з країни центрів прибутку. Характерно, що у цьому разі на зміну тіньовим схемам ухилення від оподаткування, які використовували підприємства на етапі становлення ринкових відносин, приходять цілком легальні схеми мінімізації оподаткування шляхом виведення прибутку в юрисдикції з меншим податковим навантаженням. Техніки заниження обсягів виробництва, здійснення фіктивних послуг, використання послуг конвертаційних центрів стають все більш дорогими та ризикованими. На відміну від таких схем, виведення капіталів у низькоподаткові юрисдикції набуває дедалі більшої доступності завдяки розвитку цифрової економіки, інформаційних технологій, а також розширенню кола вітчизняних фахівців з питань міжнародного податкового планування.

Наразі виведення центру прибутку з України у країни з низькоподатковими режимами є економічно доцільною формою ведення бізнесу переважно для великих підприємств. Для середніх підприємств такі схеми не завжди є економічно виправданими. Як наслідок, диференціюються умови ведення бізнесу для великих та середніх компаній. Підприємства, які використовують техніки «агресивного» податкового планування, фактично мають менший рівень податкового навантаження. В результаті штучно знижується конкурентоспроможність сумлінних платників податків, деформуються механізми конкуренції в економіці, погіршуються умови для започаткування нового бізнесу, штучно знижується конкурентоспроможність бізнес-проектів за участі держави.

Поширення схем ведення бізнесу у такий спосіб призводить до деформацій на фінансових ринках. Інструменти боргового фінансування інвестиційних процесів з-за кордону стають економічно доцільнішими, ніж фінансування за рахунок прибутків, акумульованих в Україні. Як наслідок, гальмується розвиток вітчизняного фондового ринку та нагромаджуються диспропорції платіжного балансу.

Авторитетні міжнародні організації: ОЕСР, ФАТФ, Єврокомісія, Світовий банк мають низку ініціатив щодо протидії виведенню прибутків з країн, «розмиванню» баз оподаткування, легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, повернення активів. Це могло б вирішити проблему за умов консолідації зусиль усіх країн. Багато з цих ініціатив вже опрацьовуються тривалий час, проте втілення у життя може відбутися ще через декілька років. Без активної політики створення стимулів для акумуляції капіталів в Україні та обмежень для їх нелегального виведення вітчизняна економіка продовжуватиме втрачати значний обсяг фінансових ресурсів.

1. Оцінка обсягів виведення капіталів з України

1.1 Міжнародна структуризація бізнес-процесів як інструмент виведення капіталів з України

Оцінка масштабів та ефектів прихованого виведення капіталів з України потребує розуміння цілей, які переслідують економічні агенти, виводячи прибутки до інших країн, та інструментів, які вони для цього використовують. Міжнародна структуризація бізнес-процесів, яка є основним інструментом виведення капіталів, стає все більш поширеною формою ведення бізнесу. Причиною тому є як об'єктивні чинники, пов'язані із процесами глобалізації та розвитку засобів комунікацій, так і суб'єктивні, серед яких слід виділити прагнення власників капіталів до максимізації їх багатства. Аналіз технік міжнародної структуризації бізнес-процесів дозволяє визначити підходи до кількісної оцінки обсягів капіталів, виведених та повернутих через відповідні канали. Тому відправною точкою у цьому дослідженні є аналіз інструментів, що використовуються суб'єктами господарювання для виведення капіталів за межі країни.

В умовах інтеграції у світові фінансові ринки вітчизняний капітал стає мобільнішим. Навички міжнародного податкового планування стають невід'ємними вимогами для кваліфікованого фахівця з фінансів підприємств. Інструменти міжнародного податкового планування стають доступнішими завдяки розвитку інформаційних технологій, цифрової економіки та подоланню мовних бар'єрів між українськими фінансистами та їх іноземними колегами. Формуванню інформаційного середовища для освоєння навичок міжнародного податкового планування сприяє наявність відповідних освітніх програм та Інтернет-ресурсів. Одночасно традиційні тіньові схеми, зокрема заниження обсягів виробництва, здійснення фіктивних послуг, використання послуг конвертаційних центрів тощо стають дедалі дорожчими та ризикованішими. Тому створення контрольованих іноземних компаній та використання їх у легальних схемах виведення прибутків до низькоподаткових юрисдикцій швидко поширюється серед вітчизняних суб'єктів господарювання.

Виведення прибутків (*profit shifting*) у інші юрисдикції з метою «оптимізації» податкових зобов'язань з використанням технік міжнародної структуризації бізнес-процесів у країнах з недостатньо сприятливими умовами ведення бізнесу є типовим для багатонаціональних корпорацій (БНК). Проте в Україні в умовах незадовільного підприємницького клімату подібні форми організації бізнесу поширюються навіть серед невеликих компаній. Часто вітчизняні підприємства, які здійснюють економічну діяльність на території України, створюють контрольовані компанії у інших країнах без будь-якого економічного сенсу, крім здійснення податкової «оптимізації». В результаті ведення бізнесу у такий спосіб значна частина створеної в Україні доданої вартості виводиться та акумулюється в інших країнах як великими багатонаціональними компаніями, так і вітчизняними підприємствами або промислово-фінансовими групами.

З метою мінімізації податкових зобов'язань, передбачених законодавством України, компанії виводять центри прибутку до інших юрисдикцій. Для цього підприємці здійснюють декомпозицію бізнес-процесів та розподіляють їх між суб'єктами господарювання у різних країнах. Як правило, бізнес-процеси виробництва концентруються на українських підприємствах, а бізнес-процеси управління активами та фінансова діяльність – на контрольованих іноземних компаніях. При цьому доходи та видатки від підприємницької діяльності штучно розподіляються між бізнес-процесами так, щоб прибуток акумулювався на іноземних підприємствах. Це дозволяє компаніям використовувати різні схеми, які ОЕСР відносить до схем «агресивного» податкового планування, з метою мінімізації їх витрат.

Оскільки для бізнесу будь-які податки фактично є витратами, поширення таких форм організації підприємницької діяльності є цілком природним явищем, яке не є унікальним для

України. Проблема «розмивання» бази оподаткування (*tax base erosion*)¹ у такий спосіб існує майже в усіх країнах, проте масштаби цього явища відрізняються у країнах з різним інвестиційним кліматом принципами оподаткування та підходами до забезпечення банківської таємниці. Маючи недостатньо сприятливий інвестиційний клімат та високу ефективну ставку корпоративних податків, Україна залишається одним із світових «лідерів» за обсягами прихованого відпливу капіталів з країни. Так, за оцінками Д. Кера², за обсягами приховано виведених капіталів Україна посідає 17-те місце у світі, втрачаючи щорічно в середньому майже 10 млрд дол. Це свідчить, що **фактична ефективність ведення бізнесу в Україні є значно вищою за офіційні статистичні дані, проте сформована додана вартість не нагромаджується в національній економіці, а виводиться до інших країн.**

Фактично, основна мета схем виведення прибутків у низькоподатковій юрисдикції полягає у мінімізації зобов'язань за корпоративними податками. Проте такі схеми на етапі формування ринкових відносин в Україні були менш доступними для вітчизняних суб'єктів господарювання та використовувалися обмежено. Це було пов'язано зі значними транзакційними витратами та оплатою консультаційних послуг відповідних фахівців з податкового планування або консалтингових компаній. Серед вітчизняних фахівців такі навички були достатньо ексклюзивними, а, відповідно, вартість таких послуг була відносно високою. В такій ситуації вітчизняні суб'єкти господарювання намагалися оптимізувати податкове навантаження через використання різноманітних тінювих схем.

1.2. Оцінки обсягів відпливу капіталу з України

Кількісна оцінка обсягів прихованого виведення капіталів з країни відіграє ключову роль у дослідженні впливу цього явища на розвиток економіки України. Без розуміння співвідношення обсягів виведення капіталів з даними офіційної статистики щодо стану галузей вітчизняної економіки неможливо об'єктивно оцінити фактичну динаміку та потенціал їхнього розвитку. Значна кількість великих компаній виводять центр їх прибутковості у низькоподаткові території, тому показники їхньої діяльності в Україні відображають лише частину їх фінансових потоків та створеної доданої вартості. Оскільки частина прибутків, сформованих в результаті виробництва товарів та послуг в Україні, акумулюється на інших економічних територіях, дані про них не відображаються у статистиці діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. Такі прибутки формують додану вартість у країнах, де ці прибутки акумулюються.

Таким чином, слід констатувати, що офіційна статистична методологія не дозволяє у повному обсязі оцінювати результати ведення бізнесу та виробничих процесів в Україні. Фактично, інвестор або власник бізнесу отримують доходи від ведення бізнесу як на українському підприємстві, на якому фактично здійснюються виробничі процеси, так і від діяльності контрольованої іноземної компанії. Тому для оцінки ефективності бізнесу, крім прибутків вітчизняного підприємства, необхідно враховувати прибуток контрольованої іноземної компанії, у якій виробничі процеси можуть фактично не здійснюватися, проте додатково формуються потоки доходів.

Таким чином, для оцінки доданої вартості, яка формується внаслідок здійснення економічної діяльності в Україні, додатково до офіційних даних щодо ВВП слід враховувати дані щодо обсягів прибутків, нагромаджених контрольованими іноземними компаніями. Проте офіційні дані щодо показників діяльності контрольованих іноземних корпорацій відсутні.

¹ *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/ctp/BEPSActionPlan.pdf>*

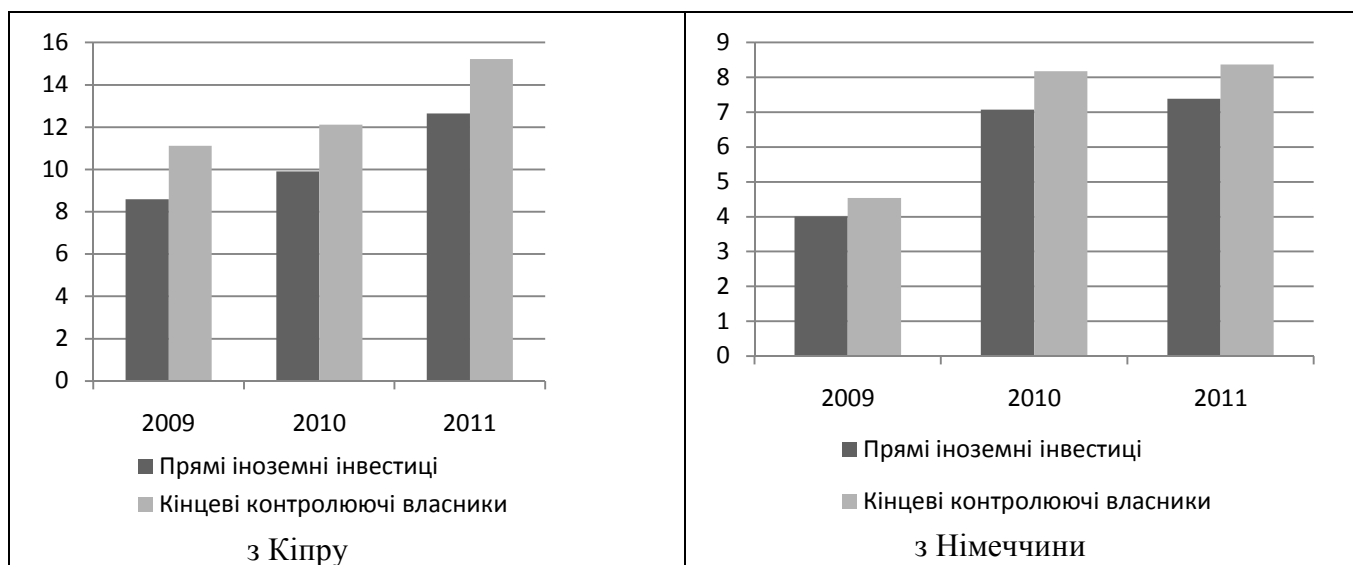
² *Illicit Financial Flows from Developing Countries Over the Decade Ending 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfintegrity.org/storage/gfip/documents/reports/IFFDec2011/illicit_financial_flows_from_developing_countries_over_the_decade_ending_2009.pdf*

Враховуючи важливість цих даних для макроекономічного аналізу, національні та міжнародні статистичні агенції вже робили певні спроби спостереження діяльності контрольованих іноземних компаній. Зокрема, за ініціативи МВФ статистичні служби 84 країн, в тому числі й України, за підсумками 2009 року здійснювали скоординоване обстеження прямих іноземних інвестицій. Методологія цього спостереження базувалася на структурі відносин прямого іноземного інвестування³ та була єдиною для усіх країн, які брали в ньому участь. Усі країни використовували однакові форми для збору даних, які також були розроблені МВФ⁴. Це обстеження спрямовувалося на визначення кінцевих контролюючих власників підприємств з прямими інвестиціями.

Результати цього обстеження щодо України, на нашу думку, є недостатньо інформативними для аналізу процесів виведення капіталів.

По-перше, в Україні обстеження не здійснювалося для прямих інвестицій з України. Хоча 59 країн з 84, які брали участь у скоординованому обстеженні за підсумками 2009 року, досліджували обсяги інвестицій у обох напрямках, дослідження для України стосувалося лише прямих інвестицій нерезидентів у вітчизняну економіку. Тому, на відміну від країн, які знайшли можливість дослідити прямі інвестиції резидентів з країни, дані цього обстеження для України не дозволяють оцінити масштаби діяльності контрольованих резидентами України іноземних компаній.

По-друге, отримані результати, які розміщені на сайті МВФ⁵, поки що не виглядають вірогідно (Рис. 1). Дані щодо країн кінцевих контролюючих власників незначно відрізняються від показників прямих інвестицій, які отримані Держстатом за традиційною методологією. Наприклад, відповідно до наведених за підсумками 2009 року показників, найбільша частка (29 %) прямих інвестицій в Україну контролюється резидентами Кіпру. При цьому ця частка навіть перевищує частку прямих інвестицій, які були спрямовані у вітчизняну економіку безпосередньо з Кіпру (21 %) за підсумками 2009 року за даними обстеження, яке Держстат здійснює за традиційною методологією⁶. Такі дані скоординованого обстеження дещо суперечать оцінкам експертів, відповідно до яких вважається, що фактичними власниками більшості кіпрських компаній, які інвестують в Україну, є українські або російські інвестори.

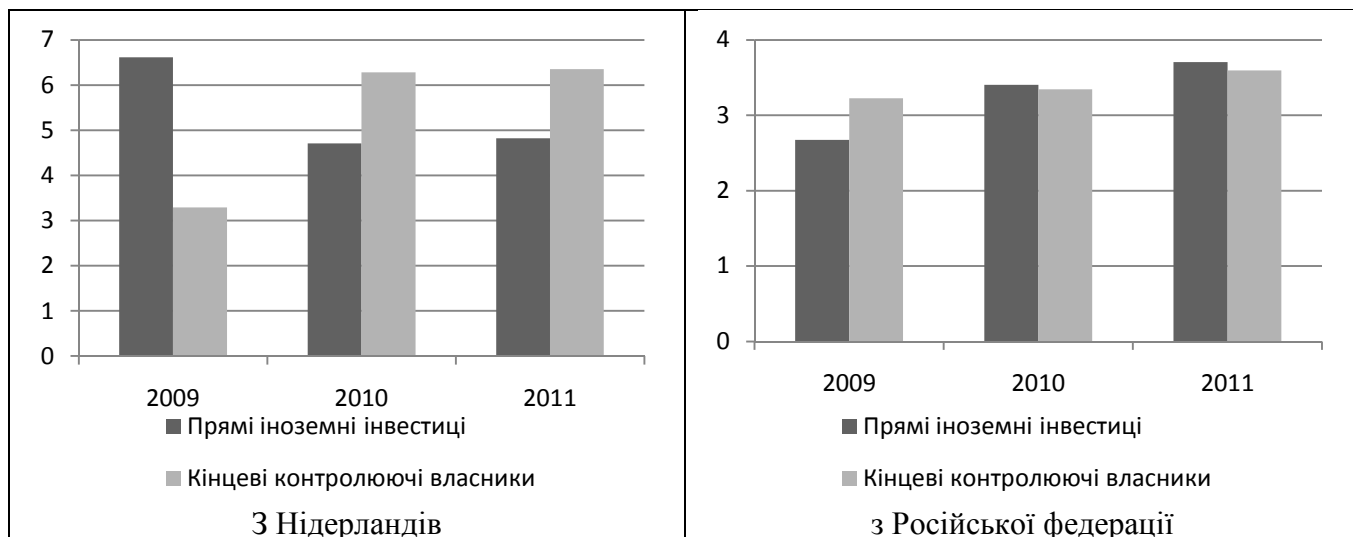

³Framework of direct investment relationships [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/sta/cdis/pdf/060508a.pdf>

⁴Типовая форма 1. Форма для сбора данных об остатках по прямым инвестициям во внутреннюю экономику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/russian/np/sta/cdis/2009/120109f1r.pdf>

⁵Coordinated Direct Investment Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cdis.imf.org

⁶Наказ Державної служби статистики України від 12.11.2012 № 457 «Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо інвестицій зовнішньоекономічної діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Джерело: Держстат, МВФ

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україну, млн дол. США

Незважаючи на те, що на даний час методологія скоординованого обстеження не дозволяє у повному обсязі оцінювати показники діяльності контрольованих резидентами України іноземних компаній, його проведення на постійній основі є важливим завданням для органів державної статистики. Поступове відпрацювання статистичної методології дозволить розширити коло підприємств, які надаватимуть об'єктивну інформацію про їх кінцевих контролюючих власників, що дозволить аналізувати обсяги фінансових ресурсів резидентів, які інвестуються у економіки інших країн та обсяги повернення виведених з країни капіталів.

Оцінка обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України здійснюється Міністерством економічного розвитку та торгівлі (далі – Мінекономрозвитку). Для цього Міністерством розроблено відповідні Методичні рекомендації. Методика передбачає оцінку обсягів непродуктивного відпливу капіталу за окремими каналами:

- прихованого відпливу;
- непродуктивного легального відпливу;
- незареєстрованого відпливу.

Прихований відплив капіталу згідно цієї методики складається із прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за рахунок спотворення обсягів та цін експорту з України до країн ЄС, прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за рахунок спотворення обсягів та цін імпорту з країн ЄС до України, обсягу недоотриманої виручки за експорт товарів та послуг, оплати за імпорт, що не надійшов та платежів за фіктивними операціями з цінними паперами та обсягу неповернутих коштів за експортними операціям, які здійснені з порушенням резидентами встановлених законодавством термінів розрахунків в іноземній валюті.

Непродуктивний легальний відплив фінансових ресурсів за межі України обраховується на основі обсягу легального вивезення фінансових ресурсів за межі України, скоригованого на коефіцієнт непродуктивності. Коефіцієнт непродуктивності при цьому розраховується як інтегральний критерій непродуктивності і базується на показниках економічної безпеки, які відображають, наскільки процеси продуктивного відтворення національної економіки не залежать від виведення коштів легальним шляхом.

Незареєстрований відплив фінансових ресурсів за межі України – це вивезення фінансових ресурсів, обсяг яких відображений за позицією «Помилки та упущення» платіжного балансу України за умови набуття ним у звітному періоді від'ємного значення.

Відповідно до зазначеної методики, оцінки непродуктивного відпливу капіталу у період з 2007 по 2012 рр. коливаються у межах від 13,8 до 26,6 млрд дол. Обсяг прихованого відпливу за цей період коливається у межах від 7,7 до 18,7 млрд дол. Методологія розрахунків постійно вдосконалюється, проте поки що існують певні вади, які впливають на вірогідність отриманих оцінок. Зокрема, розрахунок так званих «прихованого імпорту» та «прихованого експорту» на основі «дзеркальної» статистики Держстату та Євростату здійснюються без приведення даних до єдиного базису поставки. Крім того, аналіз здійснюється для партнерів, які є членами ЄС, товарообіг з якими складає менш ніж третину від його загального обсягу. Також розрахунок непродуктивного легального відпливу фінансових ресурсів та незареєстрованого відпливу не дозволяє відокремити легальну та нелегальну складові, що ускладнює аналіз таких даних.

За відсутності офіційних статистичних даних дослідниками неодноразово робилася спроба оцінити обсяги виведення капіталів з країн непрямими методами. Серед них слід виділити метод «дзеркальної статистики», «гарячих грошей» та залишковий метод, які були практично апробовані дослідниками на даних рівних країн. Проте кожен з цих методів має певні недоліки та може не охоплювати певні потоки фінансових ресурсів, які фактично є виведенням капіталу, або, навпаки, включати цілком легальні потоки. У дослідженнях Д. Кера⁷ розрахунки здійснено для кожної з країн за усіма наведеними методами, а отримані результати агреговані з певними ваговими коефіцієнтами.

Принципова різниця між наведеними підходами полягає в тому, що показники, отримані методами «гарячих» грошей та залишків, спрямовані на оцінку загального обсягу втечі капіталу, а метод дзеркальної статистики дозволяє виділити потоки, пов'язані із певними фіктивними операціями. Оскільки втеча капіталу не завжди є наслідком штучних господарських схем, показники отримані методом «гарячих» грошей та залишків не завжди доцільно використовувати для висновків щодо обсягів виведення капіталів.

Зокрема, методи «гарячих» грошей та залишків охоплюють потоки портфельних інвестицій, а також помилки та упущення платіжного балансу, які містять вагому легальну складову. Навіть якщо припустити, що частково короткострокові інвестиції є попередньо виведеними коштами вітчизняного походження, критерій віднесення потоків до такої категорії поки що не визначений. З іншого боку, такі потоки не відображають обсяги коштів, виведених з країни через зовнішньоторговельні операції, які не були повернуті. Фактично, динаміка показників, отриманих на основі цих методів, може більше залежати від макроекономічної ситуації та динаміки фінансових ринків, ніж від процесів прихованого виведення капіталів. Такі дані можуть слугувати певним орієнтиром для аналізу загальних тенденцій руху капіталів, проте не завжди і не повною мірою відображають обсяги виведення капіталів з використанням фіктивних схем.

У зв'язку з наведеними вище аргументами ми використовуємо метод дзеркальної статистики для розрахунку показників для аналізу обсягів прихованого виведення капіталів з України. Цей метод дозволяє спостерігати обсяги виведення капіталів у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій, на які, за оцінками дослідників податково-правової мережі, припадає близько 80 % від загального обсягу виведених з країн прибутків. Основні недоліки цього методу на сучасному етапі розвитку статистичної методології можуть бути подолані завдяки появі нових статистичних даних світових таблиць «витрати-випуск».

Метод дзеркальної статистики базується на співставленні даних експорту та імпорту країн та спрямований на визначення обсягів виведення капіталів з використанням схем, які передбачають спотворення вартості у зовнішньоторговельних операціях. За кожним товаром, який експортується країною, знаходиться різниця між даними щодо експорту цього товару та його імпорту країнами-партнерами. Оскільки ця різниця, крім спотворення цін, формується за

⁷ Illicit Financial Flows from Developing Countries Over the Decade Ending 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfintegrity.org/storage/gfip/documents/reports/IFFDec2011/illicit_financial_flows_from_developing_countries_over_the_decade_ending_2009.pdf

рахунок вартості фрахту, страхування та охорони товарів через митну територію країн, через які здійснюється транзит цих товарів, статистичних розбіжностей та часових лагів, з метою виокремлення саме той різниці, яка формується за рахунок спотворення цін, дослідниками використовуються коефіцієнти для приведення експорту та імпорту до єдиного базису поставки.

Розрахунки виведення капіталів з України за цим методом здійснено в роботі Д. Кера, а також вітчизняними дослідниками Д. Серебрянським та А. Вдовиченком⁸. З метою приведення експорту та імпорту до єдиного базису поставки Д. Кером використано надбавку 10 % експорту до базису поставки СІФ. Використання єдиної надбавки є досить грубим припущенням, хоча воно і дозволяє використовувати розраховані показники для міжкраїнних співставлень, проте його використання для оцінки динаміки виведення капіталів для певної країни в розрізі товарів або товарних груп може дещо спотворювати реальну картину. Вітчизняні дослідники використовують надбавку 4-10 %, яка залежить від виду товару та географічного розташування країни-партнера, проте метод визначення в статті не вказаний, тому ми зробили висновок, що автори визначали її експертним шляхом.

Крім того, при використанні цього методу для України, на нашу думку, важливо враховувати розбіжність, яка може виникати через особливості статистичної методології спостереження даних щодо зовнішньої торгівлі в країнах ЄС. Слід зазначити, що для окремих товарних позицій ця розбіжність може перевищувати 50 %, проте її не можна у повному обсязі розглядати як результат тіньових схем. Наприклад, вартість імпорту Німеччиною чорних металів за підсумками майже удвічі перевищує вартість експорту цих товарів з України до Німеччини (у 1,8 р. за підсумками 2012 року, у 2 р. – 2011 року). У ці ж роки вартість імпорту Нідерландами чорних металів складає лише 13-14 % від експорту цих товарів до зазначеної країни. Така розбіжність даних може формуватися за рахунок того, що митні процедури здійснювалися не в країнах призначення товару. Якщо не враховувати таку специфіку, то обсяг експорту товарів, для яких не співпадають країна призначення та країна, в якій здійснювалися митні процедури, буде двічі врахований як тіньовий. Хоча цей випадок є цілком легальним та не повинен враховуватися у обсягах спотворення вартості зовнішньоторговельних операцій.

З метою врахування зазначених вище особливостей ми вважаємо, що дані щодо експорту до Євросоюзу необхідно аналізувати в агрегованому вигляді, інакше обсяги спотворення вартості експорту до цих країн будуть штучно завищені.

Також не усі розбіжності дзеркальних даних щодо експорту та імпорту можна пов'язувати з виведенням капіталів. Певні розбіжності формуються внаслідок використання тіньових схем контрагентами у країнах-партнерах та відображають прихований вплив капіталу з них, а не з України. Окремі розбіжності можуть формуватися внаслідок повернення вже виведеного раніше капіталу, і тому його включення до загального обсягу виведення капіталу призводитиме до подвійного рахунку.

Таким чином, розглянуті вище особливості методів «гарячих» грошей та залишків не дозволяють безпосередньо визначати обсяги виведених з країни прибутків, а лише можуть використовуватися як допоміжні орієнтири для аналізу. Хоча дзеркальна статистика і може слугувати основою для визначення обсягів виведених капіталів, цей метод необхідно вдосконалити відповідно до сучасних умов ведення бізнесу.

1.3. Методологічні засади оцінки обсягів виведених капіталів з України

У зв'язку із наведеними аргументами, оцінку виведених з України капіталів доцільно здійснювати на основі дзеркальної статистики. Для цього необхідно:

⁸Серебрянський Д., Вдовиченко А. «Втеча» капіталу і тіньова міжнародна торгівля в Україні: зв'язок, макроекономічні ефекти/ Д.Серебрянський, А.Вдовиченко// Вісник Національного Банку України № 11 (201). Листопад 2012. – К.: НБУ, 2012. – с. 26

- сформував підхід для приведення даних щодо вартості експорту та імпорту до єдиного базису поставки;
- визначити розбіжності між приведеними до єдиного базису поставки даними дзеркальної статистики;
- сформував принципи відбору тих розбіжностей, які можуть пояснюватися використанням фіктивних схем, спрямованих на виведення прибутків до іншої економічної території.

Приведення даних щодо експорту, які у статистиці зовнішньої торгівлі надаються на умовах ФОБ, та імпорту, які наявні на умовах СІФ, ми пропонуємо здійснювати на основі даних світових таблиць «витрати-випуск»⁹. Проект, в межах якого здійснювалася компіляція цих даних, фінансувався Європейською Комісією та реалізовувався низкою міжнародних та європейських науково-дослідних установ. Дані, які містять таблиці, рекомендовані СОТ для аналізу ланцюгів формування доданої вартості у міжнародній торгівлі.

Серед інших показників, світові таблиці «витрати-випуск» містять дані щодо міжнародної транспортної націнки у розрізі 35 видів економічної діяльності, а також товарів різних категорій використання для країн світу. Вибірка країн, для яких побудовано таблиці, включає країни ОЕСР, БРІК, та деяких інших країн. Дані за країнами, які не увійшли до цієї вибірки, надано у агрегованому вигляді у групі «інші країни світу».

Міжнародна транспортна націнка може використовуватися для приведення до одного базису даних щодо експорту та імпорту. Ця націнка включає витрати, пов'язані з транзитом продукції через митну територію третіх країн, та є різницею між вартістю експорту на умовах ФОБ та імпорту цієї продукції на умовах СІФ. Проте серед країн, які наведені у вибірці, показники економіки України відсутні, а дані про вітчизняну економіку містяться у показниках «Інших країн світу».

Аналіз показників міжнародної транспортної націнки свідчить, що частка цієї націнки у імпорті є достатньо стабільною у часі та незначно розрізняється серед країн, які межують з Україною (Рисунок 2). Зокрема, усереднена міжнародна транспортна націнка на імпорт продукції проміжного споживання у різних країнах приймає значення в діапазоні від 4 до 6,5 % імпорту, у тому числі серед країн, які розташовані на західному кордоні – 4,6 %, а для імпорту товарів проміжного споживання до РФ – 6,5 %. Усереднена націнка на імпорт продукції кінцевого споживання для країн вибірки приймає значення від 4 до 8 % імпорту, її середнє значення становить близько 5,2 %, а середнє значення для країн на західному кордоні (4,5 %) є значно нижчим за частку міжнародної транспортної націнки для РФ (7,8). Націнка на інвестиційні товари є найбільшою серед розглянутих груп продукції та набуває значень від 6,3 до 8,7 % вартості імпорту.

⁹World Input-Output Database: Construction and Applications [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wiod.org/index.htm>

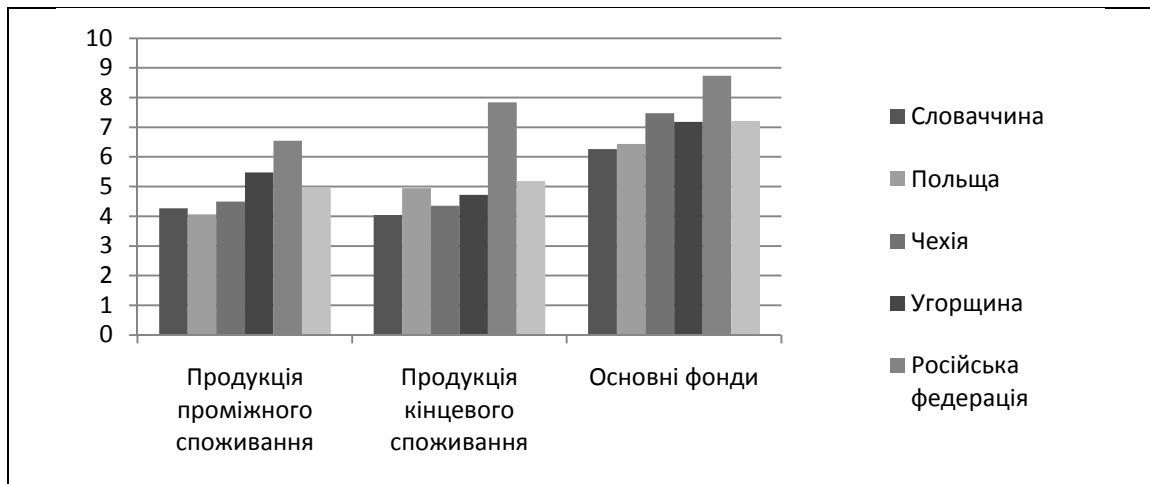

Рис. 2. Питома вага транспортної націнки у вартості імпорту продукції, у %

Дані щодо міжнародної транспортної націнки у розрізі країн свідчать, що витрати на продукцію усіх категорій для країн, що межують з Україною на західному кордоні, є нижчими за аналогічні показники для РФ, що частково є відображенням ефективнішої організації процесів логістики у країнах ЄС, а частково пов'язане з особливостями географічного розташування РФ.

Для України міжнародну транспортну націнку ми пропонуємо визначати на основі середнього значення націнки для країн, з якими Україна межує на західному кордоні та для РФ, з якою Україна межує на Сході. За різними товарними групами націнка в середньому коливається в діапазоні від 3 до 8 % від вартості імпорту. Найбільший вплив на вартість імпорту мають націнки на продукцію машинобудування (до 8 %), що, з одного боку, пов'язано з жорсткими вимогами до транспортування цієї продукції, а з іншого – з концентрацією виробництв машин та обладнання у незначній кількості країн. Обмежений вибір постачальників продукції машин та устаткування зменшує можливості покупців щодо оптимізації процесів логістики. Найменшу питому вагу у імпорті мають товари легкої промисловості (близько 3 % від вартості імпорту), завдяки м'якшим вимогам до їх транспортування, а також наявності пропозиції такої продукції у широкому колі країн.

Розбіжність даних дзеркальної статистики щодо вартості українського експорту оцінюється на основі даних щодо експорту продукції із України на умовах ФОБ та імпорту цієї продукції контрагентами на умовах СІФ за вирахуванням міжнародної транспортної націнки:

$$\Delta x_{ij} = x_{ij}^{ukr} - m_{ij} / (1 + tm_{ij}) \quad (1)$$

де x_{ij}^{ukr} – вартість експорту продукції i з України до країни j

m_{ij} – вартість імпорту продукції i українського виробництва країною j

tm_{ij} – питома вага міжнародної транспортної націнки у імпорті продукції i країною j .

Якщо припустити, що скоригована на обсяг міжнародної транспортної націнки вартість імпорту $m_{ij} / (1 + tm_{ij})$ відображає реальну вартість товару, то ця розбіжність відображає заниження вартості експорту. Ця величина може бути нижчою за реальну вартість у випадку, якщо контрагент використовує певні фіктивні схеми для завищення вартості імпорту. На стан економіки України така ситуація не впливає, проте вона також призводить до певних статистичних розбіжностей. У зв'язку з цим, показники, отримані відповідно до формули (1), відображають нижню межу для обсягів заниження вартості експорту та повинні інтерпретуватися як оптимістична оцінка обсягу виведення прибутків з України, тобто його реальний обсяг може бути навіть більшим.

Загальний обсяг виведення капіталу з України з використанням схем спотворення вартості експорту є сумою розбіжностей, отриманих відповідно до формули (1), які мають позитивне значення, $\Delta x_{ij} > 0$:

$$\Delta X = \sum_{ij} \Delta x_{ij} \mid \Delta x_{ij} > 0. \quad (2)$$

Розбіжність даних дзеркальної статистики щодо вартості українського імпорту оцінюється на основі даних щодо експорту до України продукції контрагентами на умовах ФОБ та імпорту цієї продукції до України на умовах СІФ за вирахуванням міжнародної транспортної націнки:

$$\Delta m_{ij} = x_{ij} - m_{ij}^{ukr} / (1 + tm_i^{ukr}) \quad (3)$$

де x_{ij} – вартість експорту продукції i з країни j до України

m_{ij}^{ukr} – вартість імпорту продукції i країною j в Україні

tm_i^{ukr} – питома вага міжнародної транспортної націнки у імпорті продукції i країною j .

Ситуації, в яких відбувається виведення капіталу суб'єктами господарювання з використанням імпорتنих операцій полягають у ввезенні в Україну продукції, вартість якої перевищує реальну ринкову вартість, у цьому випадку має місце співвідношення $x_{ij} < m_{ij}^{ukr} / (1 + tm_i^{ukr})$. Слід зазначити, що в реальності такі інструменти виведення капіталів використовуються рідше, ніж схеми з завищенням вартості експорту. По-перше, вони можуть мати економічний сенс, лише коли йдеться про продукцію проміжного споживання, ставка мита на імпорт якої є нульовою або низькою. У інших випадках від'ємне значення Δm_{ij} буде пов'язане з іншими чинниками, ніж виведення капіталу з метою мінімізації податкових зобов'язань.

Частим є випадок, коли $x_{ij} > m_{ij}^{ukr} / (1 + tm_i^{ukr})$, тобто коли занижується вартість імпорту, що дозволяє підприємствам мінімізувати ПДВ, ввізне мито, а також податок на прибуток, якщо імпортується інвестиційна продукція. Такий випадок безпосередньо не призводить до виведення капіталів з України, проте для забезпечення таких схем суб'єкти господарювання повинні мати кошти за межами України для розрахунків з контрагентами, а також для транзакційних витрат. Для цього такі кошти повинні бути попередньо виведені з країни. У зв'язку з цим, показники, розраховані за формулою (3) можуть бути враховані у обсягах виведення капіталів (2) тільки у разі, якщо вони мають від'ємне значення:

$$CO_{out} = \sum_{ij} (\Delta x_{ij} - \Delta m_{ij}) \mid \Delta x_{ij} > 0, \quad \Delta m_{ij} < 0, \quad (4)$$

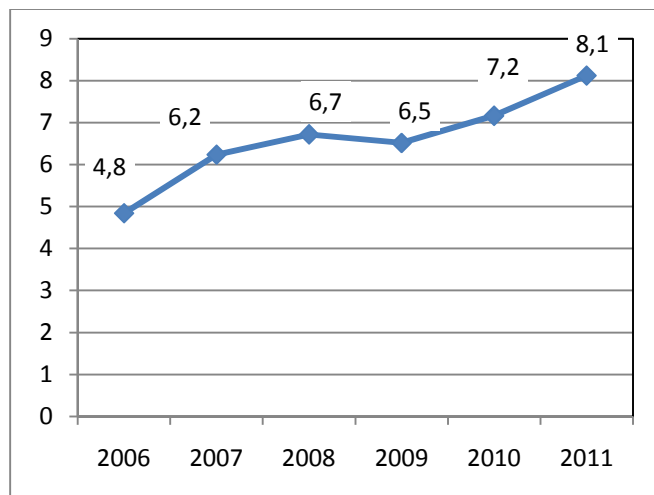
У протилежному випадку, коли $\Delta m_{ij} > 0$, ці розбіжності не повинні безпосередньо враховуватися у обсягах виведення капіталів з України, проте вони є цінною інформацією щодо:

- масштабів ухилення від оподаткування;
- наявності капіталу, який знаходиться поза економічною територією України та використовується для обслуговування господарської діяльності, яка фактично здійснюється на території України.

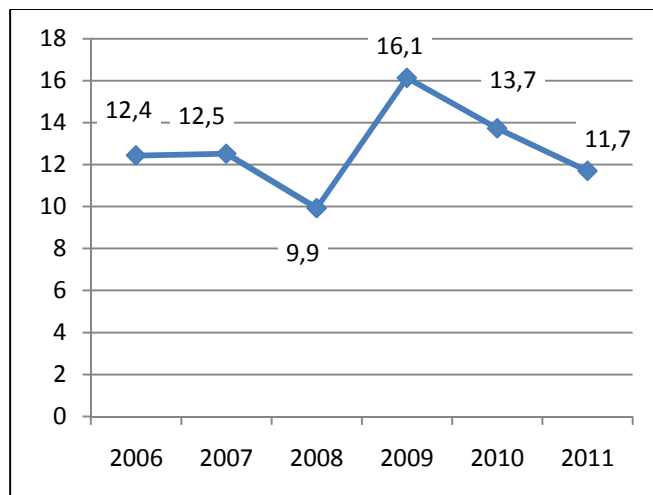
2. Тенденції та макроекономічні наслідки виведення капіталів з України

2.1. Динаміка обсягів виведення капіталів з України

Розрахунки, які здійснювалися згідно з наведеними вище положеннями, показали, що в останні роки від 73 до 79 % обсягів виведення прибутків з України формується за рахунок заниження цін експорту. Динаміка виведення капіталів демонструє, що падіння економіки в період розгортання кризових явищ було підсилено виведенням капіталів з країни (рис.3). При цьому, різке зростання питомої ваги виведених капіталів у обсягах експорту свідчить про неефективну державну політику щодо концентрації наявних ресурсів для подолання кризових явищ.

(1) обсяг виведення прибутків

(2) питома вага виведених прибутків у обсягах експорту товарів

Рис. 3. Обсяги виведених прибутків з України, млрд дол. США

Наведена динаміка свідчить, що процеси виведення капіталів з України значно активізувалися у кризові роки, що призвело до збільшення частки цих потоків у вартості експорту з 12,5 % (середнє значення у передкризові роки) до 16 % (у 2009 році).

Певне скорочення обсягів виведення капіталів у 2008 році може інтерпретуватися як наслідок зміцнення національної валюти в цей період. Зростання реального обмінного курсу гривні майже на 15 % у 2008 році спричинило певні зрушення у структурі вартості експорту та скорочення прибутків експортерів. Внаслідок цього збільшилася частка вартості, яку експортери повинні були залишати в країні для забезпечення процесів виробництва, та зменшилася частка коштів, які виводилися з країни. Аналогічно, збільшення обсягів виведення капіталів у 2009 році частково пов'язане із послабленням національної валюти, яке спричинило зменшення обсягів фінансових ресурсів, потрібних експортерам для забезпечення виробничих процесів в країні.

У посткризові роки обсяг виведення прибутків продовжував збільшуватися, проте відносно обсягів експорту він знизився (з 13,7 % у 2010 році до 11,7 % у 2011 році), що може свідчити про певні тенденції скорочення масштабів використання схем заниження вартості експорту. На нашу думку, це відбулося у зв'язку з введенням в дію норм Податкового кодексу, якими було запроваджено пільги щодо податку на прибуток для підприємств ПЕК, машинобудування, легкої промисловості тощо.

Заниження вартості імпорту безпосередньо не спричиняє відплив капіталу. Проте така операція передбачає, що для розрахунків з іноземними постачальниками українська компанія повинна мати за кодом певний обсяг коштів, який дорівнює різниці офіційної та митної вартості товару. Відповідно, ці кошти повинні бути виведені з країни через інші схеми. **Тому заниження митної вартості імпорту є однією із форм повернення виведених**

капіталів до України, а оцінка обсягу заниження митної вартості імпорту є певним орієнтиром щодо масштабів виведення коштів, які повертаються до країни з метою інвестування у капітальні активи.

Якщо умовно розділити вартість товару на офіційну та тіншову частини, то офіційна частина включатиме вартість його імпорту в Україну, а тіншова – різницю між ринковою та митною вартістю товару. При цьому, доцільно припустити, що ринкова вартість товару відповідає вартості експорту, скоригованій на розмір міжнародної транспортної націнки. Розрахунки з постачальниками за офіційною частиною здійснюються безпосередньо як оплата за імпорт за його митною вартістю, а за тіншовою – як оплата за певними штучними транзакціями за межами країни.

Хоча заниження обсягів імпорту не може інтерпретуватися як операція, яка безпосередньо призводить до відпливу капіталу, аналіз таких транзакцій дозволяє виявити передумови виведення прибутків. Оскільки для забезпечення таких операцій потрібні кошти, які виводяться з України в межах інших схем, економічний сенс від здійснення таких операцій і є одним стимулів для виведення капіталів.

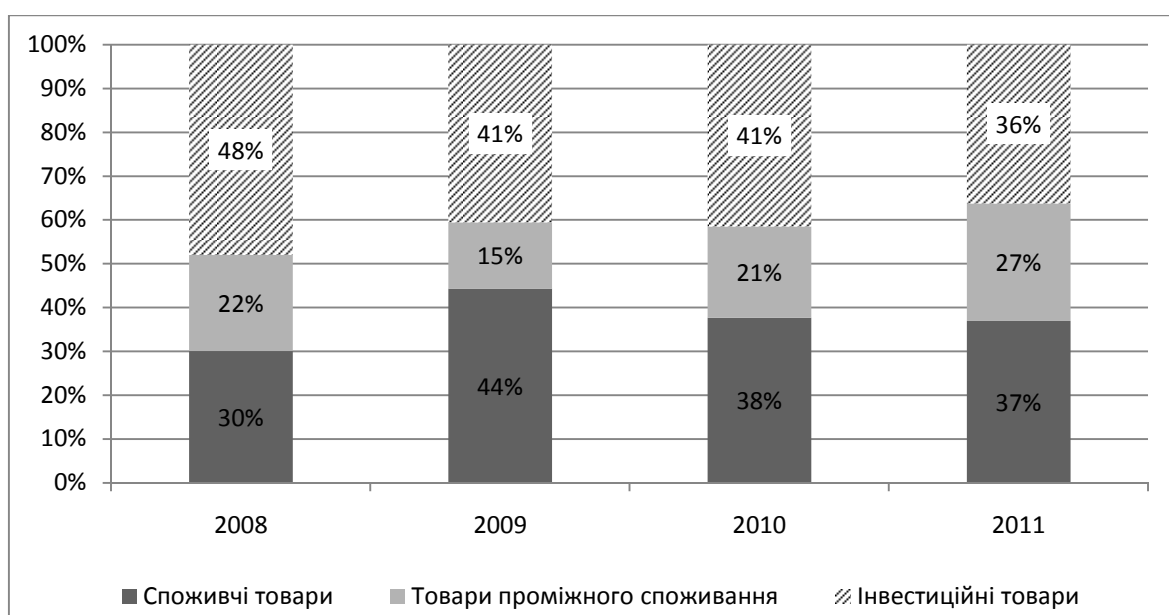

Рис. 4. Структура формування різниці між реальною та митною вартістю імпорту в Україну, у відсотках

Як свідчать наші розрахунки, різниця ринкової та митної вартості імпорту у докризовий період майже наполовину формувалася за рахунок заниження вартості інвестиційної продукції (рис. 4). Скорочення внеску цієї складової (до майже 40 %) під дією кризових явищ пов'язано з загальним уповільненням інвестиційних процесів, а продовження тенденції його скорочення у 2011 році (до 36 %) ми інтерпретуємо як наслідок запровадження пільг щодо податку на прибуток для підприємств окремих видів економічної діяльності. Завдяки цьому для таких підприємств втрапився економічний сенс від використання схем виведення прибутків при здійсненні капітальних інвестицій. Це призвело до певного зменшення масштабів використання схем заниження митної вартості інвестиційної продукції, що також позначилося на скороченні частки виведених капіталів у обсягах експорту.

Показовими є дані щодо заниження вартості імпорту інвестиційної продукції з країн Євросоюзу, зокрема машин та обладнання (група 84 за УКТЗЕД). Розбіжність дзеркальної статистики по цій групі формує близько 20 % від загального обсягу різниці між реальною та заниженою вартістю імпорту товарів в Україну (рис. 5). Такий внесок розбіжності по країнам ЄС, перш за все, зумовлений тим, що цей регіон є найбільшим торговельним партнером ЄС за поставками машин та обладнання на вітчизняні підприємства.

Економічна логіка підприємств, що занижують вартість імпорту машин та обладнання, полягає в тому, що така схема дозволяє значно знизити податкове навантаження за податком на прибуток та у окремих випадках – ввізному миті. Ставка мита на імпорт значної кількості товарів 84 групи є нульовою, проте за певними з них вона досягає до 10 % митної вартості товару. В умовах існування проблем з відшкодуванням ПДВ такі схеми також дозволяють підприємствам мінімізувати обсяг вилучених з обігу коштів.

Механізм мінімізації податку на прибуток, за рахунок якого підприємство купує основні засоби, полягає в тому, що підприємство акумулює в Україні лише мінімально прийнятну суму для фінансування своїх інвестиційних витрат. Прибуток, за рахунок якого планується фінансування інвестицій у машини та обладнання, частково акумулюється в українській компанії, а частково – в контрольованій іноземній компанії у низькоподатковій території. Схема придбання обладнання будується таким чином, щоб частково його вартість сплатити за рахунок прибутку, акумульованого в українській компанії, а частково – в іноземній. Таким чином, вартість імпорту такого обладнання в Україну фактично занижується на суму, яка була сплачена з контрольованої іноземної компанії. Обсяг сплаченого податку при такій схемі занижується на суму, яка б повинна була бути нарахована за діючою в Україні ставкою на прибуток, акумульований в іноземній компанії.

За нашими оцінками за підсумками 2008-2011 років капітальні інвестиції у придбання обладнання з ЄС для українських компаній становили близько 18 млрд дол. США, з яких лише 13,5 млрд дол. США сплачено за рахунок прибутків, нагромаджених в Україні, а майже чверть від реальної вартості обладнання була сплачена за рахунок коштів, які суб'єкти господарювання акумулювали за кордоном. Якщо кінцевим контролюючим власником такої компанії є резидент України, доцільно припустити, що ці фінансові ресурси в обсязі близько 4,5 млрд дол. були виведені з країни до контрольованих компаній. Якщо прибуток виводиться у країни з меншим навантаженням за податком на прибуток, суб'єкт господарювання отримуватиме економію за рахунок різниці у податкових ставках. У випадку, коли кінцевим контролюючим власником компанії є нерезидент України, він постачатиме це обладнання в Україну за заниженою вартістю, придбавши попередньо це обладнання за його реальною вартістю на ім'я контрольованої компанії в іншій країні.

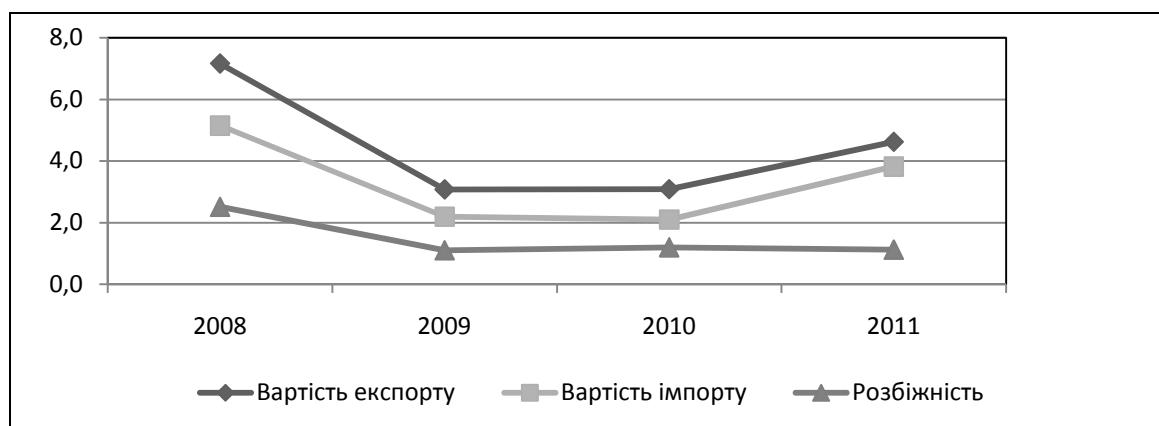

Рис. 5. Дзеркальна статистика імпорту машин та обладнання в Україну, млрд дол.

Така ситуація свідчить, що з метою забезпечення інвестиційної діяльності підприємства вимушені формувати штучні схеми, які дозволяють їм знизити податкове навантаження. При цьому реалізація таких схем пов'язана зі значними транзакційними витратами, ризиками та ускладненням процесів управління активами та виробничими процесами. Ці схеми відіграють роль певного компенсатора, який дозволяє підприємствам підвищити ефективність інвестиційної діяльності в умовах недостатньо сприятливих умов інвестування в Україні.

Наведені оцінки дозволяють зробити висновок, що внаслідок використання підприємствами схем, які передбачають виведення прибутків для здійснення капітальних інвестицій, вартість придбаних за імпортом основних засобів є недооціненою. Якщо дорахувати

показник валового нагромадження основного капіталу до його ринкової вартості, то у посткризові роки норма нагромадження основного капіталу буде вищою за фактичну більш ніж на 1 в.п.

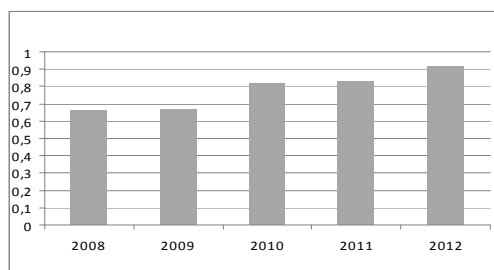
Таким чином, фінансові ресурси, які підприємства виводять з України з метою мінімізації податкових зобов'язань, частково повертаються в Україну не тільки у вигляді прямих та портфельних інвестицій, а й у складі вартості основних засобів. Продукція інвестиційного призначення, яка імпортується в Україну за заниженою вартістю, частково оплачується за рахунок коштів, акумульованих за межами вітчизняної економіки. Тому поряд із низкою негативних ефектів, включаючи розмивання бази оподаткування та зниження керованості економіки, в умовах низької якості інвестиційного клімату в країні такі капітали відіграють певну позитивну роль у її економічному розвитку. Неспроможність держави створити сприятливі умови інвестування бізнес компенсує, використовуючи інструменти агресивного податкового планування.

2.2. Макроекономічні ефекти відпливу капіталу з України.

Процеси виведення капіталів з України поглиблюють диспропорції розвитку вітчизняної економіки, гальмуючи її розвиток та стримуючи структурні зрушення. Серед основних макроекономічних ефектів виведення капіталів слід виділити:

Спотворення фінансових та інвестиційних потоків. Інвестиції в Україну, крім свого традиційного призначення, часто є ланкою схем прихованого виведення капіталу. Показовим прикладом цього є значні обсяги інвестицій з Кіпру, які складають понад 33 % від загального обсягу прямих інвестицій в Україну. Загальновідомо, що Кіпр завдяки його неофшорному статусу в законодавстві України, сприятливим умовам оподаткування та забезпеченням конфіденційності інформації є популярною територією для формування схем оптимізації оподаткування й виведення капіталів. Режими здійснення підприємницької діяльності на Кіпрі сприяють створенню різноманітних каналів виведення коштів із національних економік на цю територію. Відповідно, значній частці інвестицій з Кіпру не притаманні традиційні риси прямих іноземних інвестицій, зокрема, трансферу технологій і кращої практики ведення бізнесу тощо. Такі інвестиції, навпаки, призводять до консервації наявних форм ведення бізнесу та практик мінімізації оподаткування. Значна частка інвестицій з Кіпру є лише однією з ланок виведення активів, які фізично знаходяться в Україні, з-під оподаткування, каналом отримання відсотків та дивідендів.

Слід зазначити що ситуація не змінилася навіть під впливом кризових явищ в економіці Кіпру (рис. 6, рис. 7). Динаміка показників імпорту послуг з Кіпру та прямих інвестицій з цієї країни до України демонструє, що, попри кризові явища на Кіпрі, податковий та регуляторний режим в країні залишився сприятливим для побудови схем виведення капіталів з України та їх часткового повернення.

Джерело: Держстат.

Рис. 6. Імпорт послуг з Кіпру, млрд дол. США.

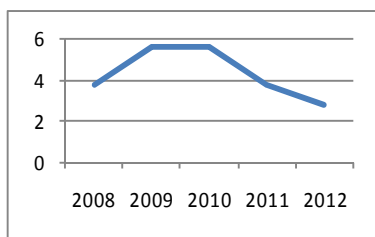
Джерело: Держстат.

Рис. 7. Прямі іноземні інвестиції з Кіпру, млн дол. США.

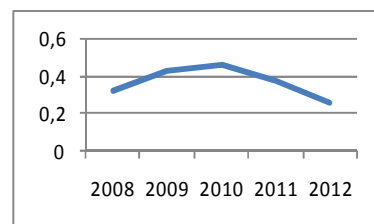
Уразливість національної фінансової системи. Поширеність схем прихованого виведення капіталів, доступність і легкість використання каналів виведення коштів негативно позначаються на стійкості фінансової системи України. Динаміка показників, які характеризують стійкість вітчизняної фінансової системи, свідчить, що економіка України стає все більш уразливою до кризових явищ (рис. 8). Кошти, які виводяться в інші економічні території, а потім повертаються у формі портфельних інвестицій або позик в національну економіку, стають ресурсом, який суб'єкти господарювання можуть легко вилучати із національної економіки, що є особливо небезпечним у періоди кризових явищ. Погіршення стійкості національної фінансової системи значною мірою пов'язане із процесами виведення капіталів з України, оскільки вони істотно впливають як на показники зовнішнього боргу, так і на стан резервів.

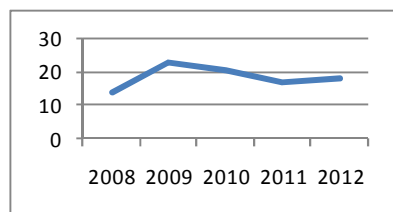
а) Резерви/короткостроковий зовнішній борг

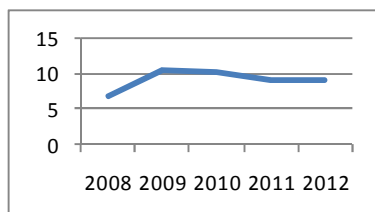
б) Резерви/середньомісячний імпорт

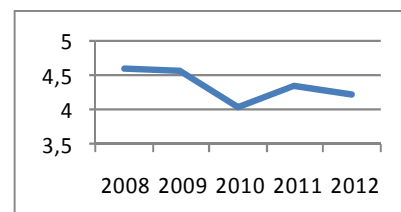
в) Резерви/грошова маса

г) Зовнішній борг/середньомісячний експорт

д) Зовнішній борг /середньомісячний ВВП

е) Середня процентна ставка зовнішнього боргу

Джерело: розрахунки авторів

Рис. 8. Індикатори зовнішньої стійкості.

Зниження ефективності валютної політики. Відплив капіталу шляхом заниження експортних цін за зовнішньоекономічними контрактами створює тиск на обмінний курс національної валюти. Поглиблюючи диспропорції торговельного балансу, процеси виведення капіталів значно зменшують еластичність експорту до реального обмінного курсу гривні. У разі, якщо номінальна вартість експорту з України є меншою за фактичну, ослаблення обмінного курсу гривні може не приводити до збільшення фізичного експорту продукції. Відповідно до економічної теорії, девальвація веде до збільшення прибутковості експортера, що дозволяє йому знизити ціну з метою підвищення конкурентоспроможності та збільшення обсягів реалізованої продукції. Проте у разі, якщо підприємство акумулює прибутки за кордоном, девальвація дозволить йому лише вивести за кордон більшу суму та не стимулюватиме його до збільшення фізичного обсягу експорту.

Зниження рівня технологічного забезпечення підприємств та оновлення основних засобів. Оновлення основних засобів потребує значних вкладень грошових коштів, оскільки механізм амортизації в таких умовах не в змозі забезпечити оновлення основних фондів в необхідному обсязі. Акумуляція капіталів за кордоном значно знижує рівень національних заощаджень, а відповідно - не дозволяє спрямовувати ці кошти в галузі та сектори, у яких ці

фінансові ресурси можуть бути трансформовані в інвестиції. Відповідно, скорочується наявний в країні інвестиційний ресурс. Навіть у разі повернення частини акумульованих за кордоном коштів у вигляді прямих або портфельних інвестицій, така диспропорція нівелюється лише частково. Це пов'язано з тим, що повертаються лише ті фінансові ресурси, які власник планує безпосередньо інвестувати або використати для поповнення обігових коштів. Ті кошти, які підприємець не планує інвестувати в основний капітал, залишаються поза межами національної банківської системи, а, відповідно, вони не можуть трансформуватися у інвестиційний ресурс для вітчизняного бізнесу.

Порушення цілісності та справедливості податкової системи. У результаті використання суб'єктами господарювання схем прихованого виведення капіталів для мінімізації податкових зобов'язань створюються умови для диференціації фактичного рівня оподаткування різними платниками податків. Відповідно, спотворюються механізми конкуренції у країні, зменшується роль традиційних чинників конкурентоспроможності, які сприяють технологічно-інноваційному розвитку галузей національної економіки. За таких умов значущою конкурентною перевагою стають навички використання технік виведення коштів з-під оподаткування.

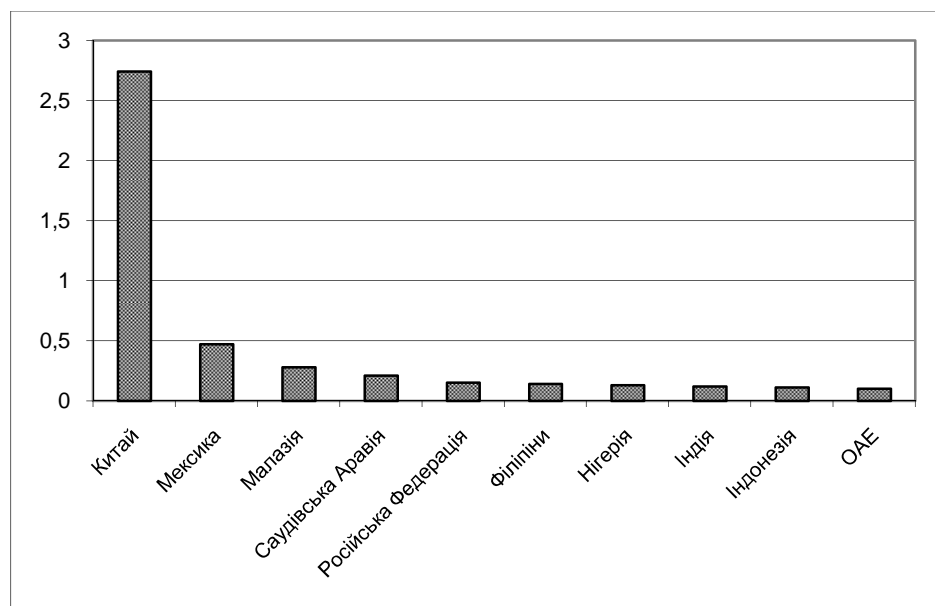
Перенесення податкового навантаження на менш «мобільні» податкові бази, такі як праця та споживання. Виведення прибутків за межі національної економіки призводить до звуження бази оподаткування та спричиняє необхідність перерозподілу податкового навантаження. Таким чином, для забезпечення надходжень до бюджету податкове навантаження поступово переноситься з бізнесу на населення України.

Збільшення адміністративних витрат податкових органів. Перекриття каналів і схем прихованого виведення капіталів пов'язане з необхідністю залучення кваліфікованих фахівців, співпраці з міжнародними експертами й податковими органами інших країн. Усе це потребує значних матеріальних і людських ресурсів, технічного та фінансового забезпечення.

3. Світові тенденції та глобальні ініціативи протидії виведенню капіталів з країн

3.1. Світові тенденції виведення та акумуляція капіталів

Проблема виведення капіталів з економік, в яких вони формуються в процесі виробництва, до «податкових гаваней» не є унікальною для України. За даними міжнародної організації Global financial integrity (далі – GFI), країни, що розвиваються, втратили у 2010 році капітали в розмірі 859 млрд дол. США¹⁰. Причому цей показник демонструє тенденції зростання протягом останніх років, збільшившись, наприклад, у 2010 році на 11 % порівняно з 2009 роком. Основними факторами, які обумовили динаміку цього зростання, за даними експертів, залишалися злочинна діяльність, корупція, ухилення від оподаткування та інша протизаконна діяльність. Обсяг відпливу капіталу із десяти країн із найвищим значенням цього показника зображено на рис. 6, з якого видно, що найбільш гостро проблема стоїть в Китаї, яким було втрачено капіталу майже 2,7 трлн дол. США за період з 2001 по 2010 роки.

Джерело: дані GFI.

Рис. 9. Країни із найвищим показником обсягу відпливу капіталу за період з 2001 по 2010 роки, трлн дол. США.

При цьому показник відпливу капіталу демонстрував збільшення в усіх групах країн, що розвиваються, збільшившись з 2001 по 2010 роки на Близькому Сході – на 26,3 %, в Африці – на 23,8 %, в Азії – на 7,8 %, в європейських країнах, що розвиваються – на 3,6 %.

За оцінками експертів GFI, основними каналами відпливу капіталу за досліджуваний період були:

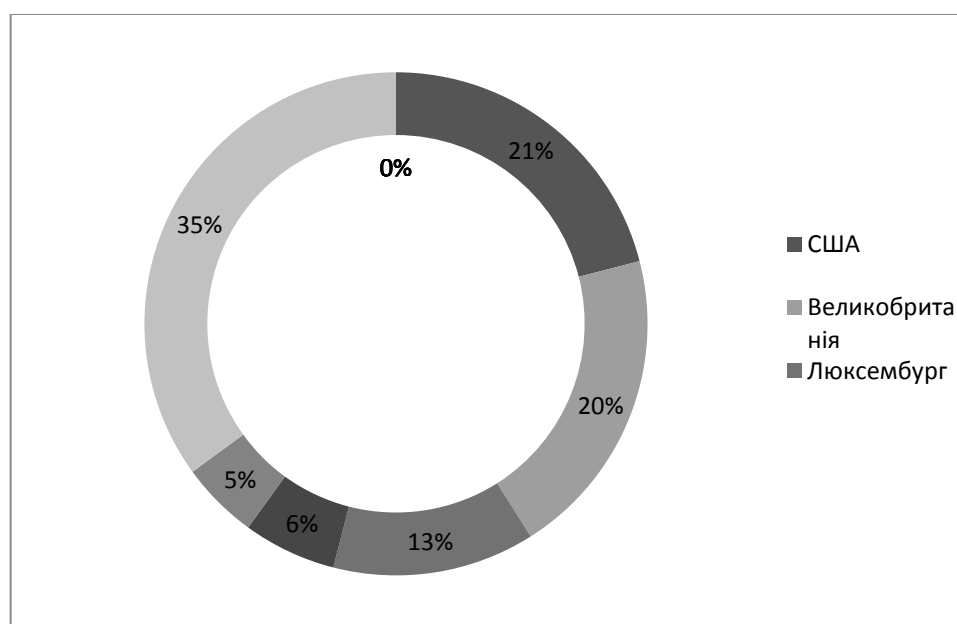
- трансфертне ціноутворення, яке склало 80 % кумулятивного відпливу капіталу з країн, що розвиваються, та стало основним каналом відпливу капіталу з таких країн як Китай та Мексика;
- хабарництво та доходи від корупції, які залишаються основними джерелами формування капіталів, що виводяться з країн Близького Сходу та Північної Африки.

Оскільки капітали, що в той чи інший спосіб покидають країни, які розвиваються, мають ознаки незаконного походження, то основною вимогою до країни, до якої вони спрямовуються,

¹⁰ Illicit financial flows from developing countries: 2001-2010. GFI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iff.gfintegrity.org/iff2012/2012report.html>

є забезпечення таємності інформації щодо походження цих капіталів, а також низький рівень їх оподаткування.

Оцінки експертів Податково-правової мережі (Tax justice network)¹¹ свідчать, що на десять юрисдикцій, які за «Індексом фінансової секретності» мають найвищі показники фінансової таємниці, припадає близько 80 % обсягу торгівлі фінансовими послугами на світовому ринку. Понад 50 % банківських активів здійснюють рух через юрисдикцію, яка має високий ступінь таємності. За даними Stolen Asset Recovery Initiative (далі – StaR) практично усі великі транснаціональні компанії використовують юрисдикції з високим ступенем таємності з метою мінімізації бази оподаткування за корпоративними податками. При цьому слід зазначити, що світовими лідерами на ринку офшорних фінансових послуг є країни, які одночасно мають високі показники ВВП на душу населення (рис. 10). Зокрема, 65 % загального обсягу офшорних фінансових послуг зосереджено у п'яти країнах з високими показниками ВВП на душу населення. Ці дані свідчать, що США, Великобританія, Люксембург, Швейцарія та Німеччина є основними гравцями на ринку капіталу, який виводиться з країн, що розвиваються.

Джерело: Tax justice network

Рис. 10. Розподіл світового обсягу офшорних фінансових послуг між країнами світу в 2011 році, у %.

На кожну із країн, як не входять до зазначеної п'ятірки та на графіку включені до групи «Інші країни світу», припадає до 1 % від обсягу офшорних фінансових послуг, що не дозволяє їм конкурувати на цьому ринку. Оскільки не всі із вказаних п'яти країн можуть легально забезпечити високу таємність та відсутність оподаткування капіталом, що виводяться з країн, які розвиваються, ці капітали переважно попередньо спрямовуються у «податкові гавані». Такі «податкові гавані» мають високий індекс фінансової таємності та низький рівень оподаткування, тобто, на думку експертів Tax justice network, використовують інструменти недобросовісної податкової конкуренції.

Інструментами залучення виведених з метою мінімізації оподаткування капіталів виступають:

¹¹Tax justice network[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.financialsecrecyindex.com/significance.html>

- зниження ставок оподаткування прибутку іноземних компаній, як наприклад, в Канаді, де 75 % прибутку іноземних компаній не оподатковується корпоративними податками;
- наявність історичних зв'язків із офшорними юрисдикціями, зокрема для Німеччини – Люксембург та Швейцарія, для Великобританії - Віргінські, Бермудські, Кайманові острови, для США – Маршалові острови, Пуерто-Ріко; для Канади - Барбадос, Панама;
- зниження чи відсутність податку на спадщину та створення таємних приватних фондів, інформація про бенефіціарів якого не підлягає розголошенню, як наприклад, в Австрії;
- жорсткі правила таємності банківської інформації або введення покарання за розголошення приватної таємниці, зокрема, у Люксембурзі жорсткі правила забезпечення банківської таємниці забезпечені на законодавчому рівні у законі про банківську діяльність 1981 року, у Сингапурі розкриття інформації карається терміном до трьох років ув'язнення;
- створення великих фінансових центрів та фондових бірж, які пропонують безліч інструментів для обслуговування капіталів, які втікають із країн, що розвиваються, або мають ознаки злочинного походження. Прикладами таких фінансових центрів можуть бути Люксембурзька фондова біржа, Франкфуртський фінансовий центр в Німеччині, Нью-Йоркська та Лондонська фондові біржі. За даними FATF, Німеччина за допомогою Франкфуртського фінансового центру, який об'єднує 3400 фінансових інститутів різних видів, переважно комерційні банки, ощадні банки та кооперативні банки, акумулювала 1,8 трлн дол. США капіталів сумнівного походження в якості депозитів нерезидентів¹²;
- створення приватних фондів чи трастів, члени якого можуть користуватись активами фонду, не сплачуючи податків, зокрема, ініціатива законодавчого забезпечення подібної діяльності існує в Люксембурзі та активно підтримується Люксембурзькою банківською асоціацією.

3.2. Міжнародні ініціативи щодо протидії відпливу капіталів з країн

Низка авторитетних міжнародних організацій, зокрема ОЕСР, ФАТФ, Єврокомісія, Світовий банк вже багато років докладають зусиль до вирішення проблеми протидії виведенню нелегальних або «сірих» капіталів з країн. Цими організаціями напрацьовано ініціативи щодо протидії виведенню прибутків з країн, розмиванню баз оподаткування, протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, повернення активів.

Одним із завдань ОЕСР є становлення системи справедливої міжнародної торгівлі, яка не допускає виведення прибутків з країн з метою розмивання їх податкових баз. Перші кроки у розбудові такої системи вже зроблено. Зокрема, започатковано Глобальний форум з прозорості, який в результаті колегіального огляду фінансової системи кожної із країн на предмет її прозорості формує рекомендації щодо внесення змін до законодавства країн, яке допускає таємність фінансових операцій.

В умовах спаду глобальної економіки і труднощів, які виникають у промислово розвинутих країнах через скорочення податкових надходжень, експерти ОЕСР неодноразово у своїх працях звертали увагу на проблему розмивання бази оподаткування та перенесення центрів прибутку у низькоподаткові юрисдикції, тому логічним продовженням роботи ОЕСР в цьому напрямку стало започаткування проекту протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування, більше відомого як BEPS (Base Erosion and Profit

¹²Tax justice network[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.financialsecrecyindex.com/significance.html>

Shifting). Діяльність в межах цього проекту полягає у аналізі діючих правил оподаткування з точки зору можливості перенесення бази оподаткування до юрисдикцій, відмінних від тих, де здійснюється виробництво.

Мета проекту BEPS полягає у розробці комплексної, збалансованої та ефективної стратегії для країн, які зіткнулись із проблемою розмивання податкової бази та виведення прибутку з-під оподаткування. Результатом роботи проекту став План заходів ОЕСР з протидії розмиванню бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування (далі - План). Цей план якісно відрізняється від попередніх спроб ОЕСР фундаментально реформувати міжнародну податкову систему. Успіх його реалізації очікується у зв'язку з порозумінням, досягнутим на рівні урядів країн, про розробку глобально скоординованих дій на рівні національних економік та на міжнародному рівні.

З метою протидії ухиленню від оподаткування та виведенню прибутків з країн ОЕСР опублікувала зазначений План, який було схвалено на зустрічі міністрів фінансів Великої двадцятки в Москві 19-20 липня 2013 року. Цей план ОЕСР розглядає як поворотний пункт в історії міжнародного податкового співробітництва. Планом передбачено фундаментальний перегляд принципів оподаткування прибутку, який формується в результаті операцій між суб'єктами господарювання кількох країн, він складається із 15 пунктів, кожен із яких направлено на досягнення конкретних цілей і має встановлений термін здійснення на протязі 2014-2015 років. Зокрема, основні завдання з реформування міжнародної податкової системи, які дозволять зменшити масштаби виведення прибутків з країн, полягають у наступному:

1. Підготовка заходів з питань оподаткування компаній цифрового сектору. Оскільки даний сектор діяльності є новим, відрізняється від традиційного виробництва та використовує нові моделі ведення бізнесу, необхідно встановити принципи визначення джерела доходу, «цифрової» присутності без створення оподаткованої присутності, віднесення вартості, яка створюється в результаті передачі інформації користувачам шляхом продажу чи надання цифрових продуктів та послуг.
2. Усунення розбіжностей в оподаткуванні гібридних фінансових інструментів, оскільки гібридні фінансові інструменти можуть використовуватись з метою подвійного уникнення оподаткування чи довгострокового відтермінування оподаткування.
3. Посилення правил діяльності «контрольованих іноземних корпорацій» (далі - КІК). Ці правила розроблено для протидії виведенню прибутку компаній-резидентів на рівень дочірніх компаній, які розташовані на території низькоподаткових юрисдикцій. Крім того, що дані правила передбачають оподаткування прибутку в країні місцезнаходження материнської компанії, вони також позитивно впливають на оподаткування в країні джерела доходів, оскільки обмежують переведення прибутку в низькоподаткову юрисдикцію.
4. Обмеження розмивання бази оподаткування шляхом використання процентних витрат, а також витрат по інших інструментах фінансування. Цей пункт передбачає розробку правил трансфертного ціноутворення по угодах щодо надання фінансових гарантій, гарантій виконання угоди, деривативів, венчурного фінансування і договорів страхування.
5. Вдосконалення заходів боротьби з податковими зловживаннями, зокрема, порядку обміну інформацією і вимог щодо фактичної присутності. Оскільки вимоги фактичної присутності для застосування податкових пільг важко контролювати, і внаслідок цього частими є зловживання платниками податків, розглядається питання щодо введення вимоги про обов'язковий обмін інформацією про узгодження податкових пільг з податковими органами інших держав.
6. Протидія зловживань при використанні угод про уникнення подвійного оподаткування. Метою цих заходів є недопущення ситуації, коли використання угоди про уникнення подвійного оподаткування призводить до подвійного уникнення оподаткування, яке може здійснюватись внаслідок використання гібридних фінансових інструментів.
7. Протидія штучному уникненню статусу постійного представництва. Оскільки для допоміжних і підготовчих видів діяльності існують податкові пільги, заходи цього

пункту спрямовано на недопущення зловживання правилами агентського постійного представництва, а також структур з участю комісіонерів та штучним розподілом діяльності з метою оптимізації оподаткування.

8. Розробка нового визначення «нематеріальних активів» внаслідок виникнення їх нових різновидів, забезпечення належного розподілу прибутку від передачі і використання нематеріальних активів, розробка правил передачі нематеріальних активів, щодо яких складно здійснити оцінку вартості, внесення поправок до порядку розподілу затрат між взаємопов'язаними особами.
9. Доповнення правил, що регулюють трансфертне ціноутворення, заходами, що регулюють передачу надмірного обсягу ризиків чи розподілу капіталу всередині групи, особливо відносно штучного перенесення прибутку в результаті прийняття договірних ризиків чи надання капіталу.
10. Розробка порядку збору та аналізу інформації про розмивання бази оподаткування і виведення прибутку з-під оподаткування.
11. Розробка вимог про обов'язкове розкриття платниками податків інформації про угоди з використанням схем агресивного податкового планування.
12. Перегляд вимог до підготовки документації з трансфертного ціноутворення передбачає розробку правил з трансфертного ціноутворення, які дозволятимуть забезпечити повне розуміння ланцюга створення доданої вартості для податкових органів.

Міжнародна організація Tax justice network має за мету сприяння прозорості в сфері міжнародних фінансів та виступає проти секретності фінансових операцій. Крім цього Tax justice network здійснює пропаганду дотримання податкового законодавства і виступає проти ухилення від сплати податків та всіх механізмів, які дозволяють власникам і розпорядникам капіталів уникнути їх обов'язків по відношенню до товариств, діяльність яких створює додану вартість. Найважливішим досягненням вважається започаткування цією організацією Індексу фінансової секретності (далі ІФС), який дозволяє виявляти країни, уряди яких створюють умови для таємниці фінансових потоків, виявити поточні тенденції збільшення чи зменшення рівня таємності серед країн, виявити нових гравців у цій сфері. Обчислення ІФС здійснюється на основі двох показників:

- фінансової таємності;
- обсягу офшорних фінансових послуг.

Логіка відбору цих показників полягає в розумінні сучасних тенденцій спрямування капіталу, який має ознаки незаконного походження. До такої категорії відноситься капітал, акумульований в результаті корупційних діянь, ухилення від оподаткування, розкрадання державного майна. Оскільки такий капітал прямує у напрямку, де йому буде забезпечено максимальний рівень безпеки, увагу Tax justice network привертають заходи з підвищення безпеки, до яких вдаються уряди з метою залучення подібних капіталів незаконного походження.

Показник таємності складається з таких складових:

- 1) банківська таємність;
- 2) реєстрація трастів та фінансових утворень;
- 3) можливість визначення кінцевого власника компанії;
- 4) можливість визначення вигодонабувачів громадських об'єднань;
- 5) здійснення обліку громадських об'єднань;
- 6) обмін інформацією між країнами;
- 7) ступінь співставності інформації для обміну;
- 8) ефективність роботи податкової адміністрації;
- 9) наявність лазівок для податкового ухилення;
- 10) ступінь складності державного механізму регулювання;
- 11) заходи боротьби з відмиванням коштів;
- 12) автоматичний обмін інформацією;
- 13) наявність двосторонніх договорів щодо обміну інформацією;

14) наявність міжнародних зобов'язань із прозорості міжнародних операцій;

15) співпраця в міжнародних судових провадженнях.

Ці складові поділяються на 4 блоки, кожен з яких покликаний дати відповідь на конкретне запитання, що розкриває інформацію про ступінь таємності тієї чи іншої країни.

Перший блок складається із трьох перших складових і покликаний дати відповідь на запитання, чи можна визначити кінцевого вигодонабувача власності. Другий блок складається із складових фінансової секретності № 4, 5, 6 і розкриває ключові аспекти прозорості корпоративного регулювання. Третій блок об'єднує складові фінансової таємності під номерами 7, 8, 9, 10 та відображають ефективність податкового та фінансового регулювання. Четвертий блок розкриває інформацію про дотримання міжнародних стандартів та здійснення міжнародної співпраці та включає складові 11,12,13,14,15 фінансової таємності. Кожна складова фінансової таємності містить конкретні запитання, відповіді на які формують рейтинг кожної країни.

Обсяг офшорних фінансових послуг визначається у відсотках по усіх країнах, які беруть участь в рейтингу.

На основі цих двох показників визначається місце країни в рейтингу фінансової таємності. Методологія визначення цього показника є дуже систематизованою і надзвичайно об'єктивно характеризує політику країни залучати іноземні капітали, що мають ознаки незаконного походження, тому часто його протиставляють індексу сприйняття корупції, зазначаючи, що індекс фінансової таємності більш яскраво проливає світло на корупцію у світі, оскільки дозволяє виявити розвинуті країни, які виступають замовниками подальшого зростання корупції, а, отже, і впливу незаконного капіталу з країн, що розвиваються.

Важливим кроком у розбудові системи протидії виведенню прибутків з країн стало відкриття доступу для участі інших країн в Конвенції Ради Європи та країн-членів ОЕСР про взаємну правову допомогу у питаннях оподаткування. Директива податкової економії набула чинності 1 липня 2005 року, і, на думку експертів, що беруть участь у її провадженні, функціонує сьогодні без серйозних технічних труднощів. Європейська комісія в листопаді 2009 року виступила з ініціативою щодо розширення кола країн-учасниць, на які поширюватиметься дія директиви, внаслідок процесів глобалізації та інформатизації фінансових операцій. Директива вводить щорічний автоматичний обмін інформацією з виплати відсотків, що були зроблені фінансовими установами, розташованими в одній з країн, яка є членом Європейського Союзу, для фізичних осіб, які проживають в інших юрисдикціях. Географічне охоплення Директивою сьогодні включає в себе, по-перше, 27 країн - членів Європейського Союзу, за винятком двох країн, які реалізують податок на виплати нерезидентам. В даний час застосовувана ставка податку на виплати відсотків фінансовими установами на користь нерезидентів становить 35 %. Відповідні податкові надходження від цього податку розподіляються між країнами проживання одержувача (75 % від суми), а також країни агента (або фінансової установи) чи місцезнаходження (решта 25 %). Таким чином, розширення переліку країн, на яких поширювалась би дія Директиви податкової економії, дало б можливість країнам, які не входять до Європейського Союзу, змогу отримати прямі виплати з швейцарського казначейства, якби їх жителі здійснювали ведення банківських рахунків у Швейцарії. Проте ця ініціатива так і залишилась на початковій стадії через відсутність політичної волі для подальшого її впровадження.

Започаткування ініціативи Світового банку з повернення викрадених активів (StaR) відповідно до рекомендацій ООН уможливило створення глобальної системи, що дозволяє країнам консолідувати зусилля з повернення коштів, які їм належать. Ця ініціатива стала наслідком співпраці між Групою Світового банку та Управлінням ООН з протидії наркоторгівлі та злочинності (УНЗ ООН), в результаті чого було опубліковано «Керівництво із повернення активів». Це керівництво може бути використане у практичній роботі з повернення коштів, які були незаконно виведені з країн, що розвиваються. StaR надає допомогу країнам у розвитку правової бази, набутті інституціонального досвіду та навичок, необхідних для відновлення активів, що були виведені злочинним шляхом. Ця організація

працює з партнерами в усіх країнах світу з метою вироблення найбільш ефективних і дієвих інструментів для вирішення проблеми впливу капіталу та запобігання розкраданню активів.

StaR є координатором участі Світового банку в антикорупційній робочій групі G20. Зокрема, ця організація здійснює технічну консультативну роль для цього важливого органу з вироблення політики щодо повернення активів, забезпечення прозорості і довірчого управління, відображення зв'язків і корупційних ризиків. «Керівництво із повернення активів», підготовлене міжнародною групою експертів, спирається на досвід широкого кола країн і правових традицій. Задумане як короткий довідник, Керівництво описує підходи до повернення країнам коштів, отриманих злочинним шляхом в цих країнах, але розташованих в іноземних юрисдикціях, визначає труднощі, з якими особи, які здійснюють практичну діяльність у сфері повернення активів, з високою ймовірністю зіткнуться, пропонуються стратегічні і тактичні варіанти вирішення проблем і впроваджується передовий досвід. Воно також надає довідкові матеріали, тематичні дослідження і практичні результати, такі як зразки отримання інформації, заявки на судові постанови і запити до міжнародних організацій та урядів іноземних країн про взаємну правову допомогу.

Крім цього Група розробки фінансових заходів щодо боротьби з відмиванням коштів (FATF) проводить постійну роботу з оцінювання заходів боротьби із відмиванням коштів та фінансування тероризму країнами та надає рекомендації щодо посилення цих заходів, а також проводить методологічну роботу.

Зокрема 16 лютого 2012 року на пленарному засіданні FATF було прийнято нові рекомендації «Міжнародні стандарти з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і розповсюдження зброї масового знищення», а у лютому 2013 року FATF було опубліковано нове керівництво «Національна оцінка ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму». Зокрема, в даному керівництві відображені деякі основні положення, що заслуговують на увагу та потребують імплементації в національне законодавство багатьох країн:

1. Для оцінки ризиків на національному рівні Керівництвом передбачено використання ризик-орієнтованого підходу, який полягає у взаємному впливові понять «ризик», «загрози», «вразливості» та «наслідків».

2. Згідно п.1.4 Керівництва форма, масштаб і характер оцінок повинні в кінцевому результаті відповідати потребам тих, хто користується її результатами. Типовими користувачами оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму, є: політики та інші владні органи, регулюючі органи, наглядові, фінансові установи, некомерційні організації, експертні оцінщики систем, громадськість та наукове співтовариство.

3. Пункт 2.2. Керівництва визначає, що ключовим питанням при визначенні масштабу оцінки ризиків ВК/ФТ є прийняття рішення про те, чи слід оцінювати ризики відмивання коштів та фінансування тероризму окремо або разом, оскільки підлягаючі розгляду фактори, пов'язані з фінансуванням тероризму, можуть значно відрізнятися від факторів, які мають відношення до відмивання коштів.

4. Процес обміну інформацією між усіма учасниками оцінки ризиків передбачає обмін інформацією різного ступеню таємності, який повинен здійснюватись при оцінці ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

5. Оцінка ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму, відрізняється від схеми управління ризиками багатьох національних систем легалізації злочинних доходів або фінансування тероризму тим, що оцінка ризиків, згідно Керівництва, складається з трьох етапів – виявлення, аналізу, оцінки. Ці етапи є основою оцінки ризиків запропонованого Керівництва, кожен етап передбачає певну систему дій, описану в Керівництві.

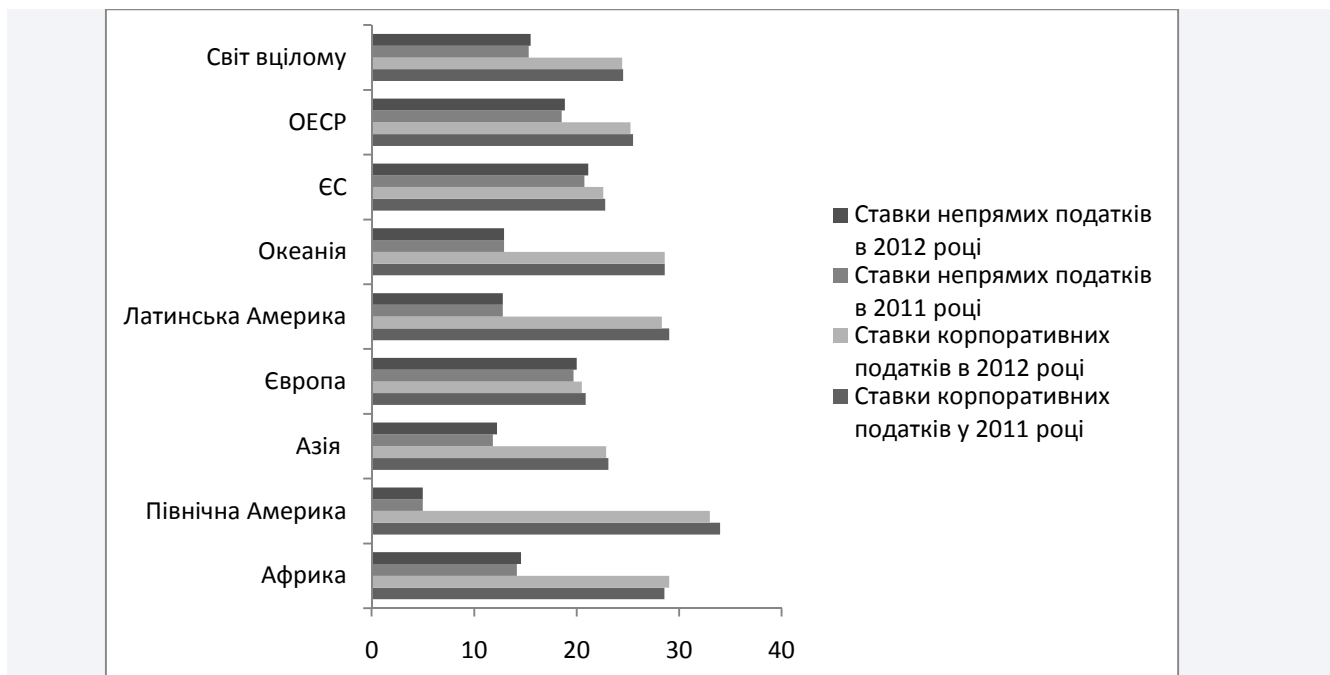
6. Оцінка ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму, згідно Керівництва, передбачає побудову матриці аналізу ризиків для кожного виду ризику, ранжування ступеню ризику відповідно до ступеня серйозності наслідків, які ці ризики спричиняють. Це дає можливість зосередитись на найгостріших завданнях

протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму, а до загроз, які можуть призвести до менш відчутних наслідків застосовувати інші заходи або не застосовувати взагалі.

Зазначені кроки могли б вирішити проблему протидії виведенню прибутків з країн, проте багато з цих ініціатив вже обговорюється багато років, але повне втілення їх у життя може відбутися ще через тривалий період часу. Зазначені ініціативи є важливим початком, проте діяльність у сфері агресивної податкової оптимізації шляхом використання недобросовісної податкової конкуренції користується величезним попитом. Існує потужна індустрія, покликана здійснювати пошук все нових і нових шляхів виведення капіталів з країн та розміщення його в таємних юрисдикціях. Зазначені ініціативи є широкомасштабними, вимагають політичної волі багатьох країн, значних фінансових ресурсів, а результатом їх має стати повернення незаконно виведених капіталів у країни їх походження. Переважно країнами походження таких капіталів є країни з перехідними економіками або з економіками, що розвиваються, тому повернення капіталів до цих країн означає певні втрати для бізнесу в розвинутих країнах. Тому багато експертів наголошують на відсутності зацікавленості у вирішенні цього питання, перш за все, у розвинутих країн. Відповідно, низка експертів піддає сумніву зусилля ОЕСР, наголошуючи, що ця організація фактично представляє інтереси розвинутих країн, які зацікавлені у залученні будь яких капіталів, зокрема і нелегального походження.

3.3. Посткризовий досвід залучення капіталів нелегального походження

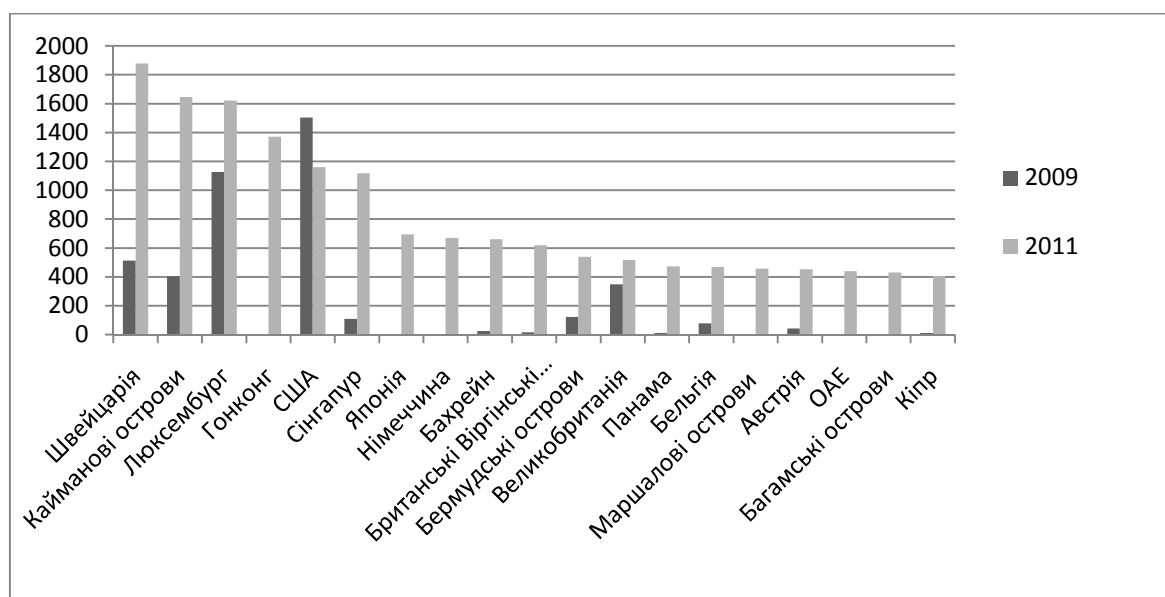
В умовах необхідності подолання кризових явищ та потреби залучення фінансових ресурсів розвинуті економіки здійснюють лібералізацію умов залучення капіталів в країни. Конкуруючи між собою за інвестиційний ресурс, країни-члени ОЕСР проводять політику поступового зниження податкового навантаження на корпоративні прибутки з одночасним поступовим переміщенням його на менш мобільні податкові бази, а саме - споживання. За аналогією з попередніми роками ставки корпоративних податків і непрямих податків у різних країнах постійно змінюються. Держави, з одного боку, прагнуть підвищити ставки непрямих податків з метою збільшення доходів бюджетів, а з іншого боку, знизити ставки податку на прибуток, щоб залучити інвесторів та протидіяти впливу капіталу з країни. Підводячи підсумки 2012 року, KPMG International у своєму щорічному дослідженні Corporate and Indirect Tax Rate Survey показала, що середня ставка непрямих податків у світі збільшилася на 0,17 в.п. і досягла 15,5 %.

Джерело: KPMG International.

Рис. 11. Динаміка ставок корпоративних податків та непрямих податків по регіонах світу в 2011-2012 роках.

Отже, світова тенденція до перекладання податкового навантаження із мобільної не нерухомої бази або з підприємств на населення набуває подальшого поширення, як ілюструє Рис. 11. Цей процес є невідворотним і зумовлений наявністю низько-податкових юрисдикцій, які використовують інструменти недобросовісної конкуренції на ринку капіталів, спотворюючи умови ведення бізнесу в світі. При цьому в середньому на 0,2 в.п. ставки непрямих податків зросли, а корпоративних – знизились. Це означає, що непряме оподаткування зростає швидше, ніж знижуються корпоративні податки.

Джерело: Tax justice network

Рис. 12. Динаміка індексу фінансової таємності у 2009 та 2011 роках

Світова тенденція до посилення таємності демонструє зростання, як це ілюструє динаміка індексу фінансової таємності(далі – ІФТ) за період з 2009 по 2011 роки, що відображено на рис. 12. Такі країни, як, наприклад, Гонконг, Японія, Німеччина, ОАЕ, які в 2009 році мали мінімальні показники фінансової таємності, за період з 2009 по 2011 роки вжили заходів із посилення таємності щодо іноземних капіталів, які до них спрямовуються з метою збільшення обсягів таких капіталів. Це є надзвичайно важливим з огляду на те, що такі країни як Німеччина, Великобританія, Австрія, Швейцарія, Люксембург є членами Європейського Союзу та ОЕСР, відомі ініціативами протидії низько-податковим юрисдикціям та обміну інформацією.

Зростання ІФС в 2011 році порівняно із 2009 роком було зумовлено різними факторами в залежності від політики уряду конкретних країн.

Швейцарія очолила рейтинг ІФТ в основному за рахунок найвищого рівня таємності з усіх юрисдикцій. За даними Банківської асоціації Швейцарії, в цій країні акумульовано близько 2 трлн дол. США інвестицій приватного капіталу, що стало можливим завдяки двом факторам: таємності та політичній стабільності. Впродовж століть уряд Швейцарії підтримує політику залучення іноземних капіталів та збереження таємниці, тенденцією останніх років став широкий спектр інших інструментів, що дозволяють виводити капітали з країн. Швейцарськими фінансовими центрами надаються інвестиційно-банківські послуги, послуги з управління активами, страхування та перестраховування, що в умовах забезпечення таємності дозволяє формувати схеми оптимізації оподаткування.

США внаслідок дискусій, які виникли через опублікування ІФТ в 2009 році, в якому вони були лідерами, провели заходи із зменшення секретності та обміну інформацією, внаслідок чого ІФТ США в 2011 році знизився, проте залишився дуже високим внаслідок діяльності Нью-Йоркської фондової біржі, яка акумулювала 21 % офшорних фінансових послуг світу. Зростання ІФТ Німеччини зумовлене підвищенням таємності, оскільки політика уряду Німеччини спрямована на неможливість розголошення інформації про діяльність іноземних суб'єктів. Крім цього, Франкфуртський фінансовий центр акумулював 5 % світових офшорних фінансових послуг.

4. Стан та перспективи розбудови системи протидії виведенню капіталів з України

Умови здійснення підприємницької діяльності в Україні на даний момент можна охарактеризувати як сприятливі для суб'єктів, що використовують схеми виведення капіталів з України, та надто жорсткі для сумлінних платників податків. В Україні досі не реалізовані апробовані у розвинутих країнах механізми оподаткування контрольованих іноземних компаній, запровадження інструментів протидії трансфертному ціноутворенню здійснюється у відриві від інших заходів, які можуть забезпечити дієвість цих норм, а норми ФАТФ фактично не використовуються як інструмент протидії корупції. З іншого боку, масштабні процеси відпливу капіталу відбуваються в умовах надто високого податкового навантаження корпоративних прибутків.

4.1. Ефективність існуючих обмежень виведення капіталів з України

Інструменти протидії «агресивному» податковому плануванню запроваджуються безсистемно, в результаті чого навіть започатковані ініціативи можуть виявитися недієвими. Оскільки більшість схем агресивного податкового планування певним чином використовують інструменти трансфертного ціноутворення, імплементація норм регулювання цих процесів у вітчизняному податковому законодавстві є одним із ключових чинників протидії прихованому відпливу капіталу з України. Значного прогресу було досягнуто з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення» у липні 2013 року. Разом з тим результативність запровадження таких механізмів може бути забезпечена лише за умов запровадження норм регулювання трансфертного ціноутворення у комплексі з іншими заходами протидії виведенню прибутків з України. Зокрема, така система заходів пропонується у доповіді НІСД «Шляхи протидії прихованому відпливу капіталу з України»¹³. Фрагментарне запровадження окремих інструментів лише посилюватиме регуляторне та звітне навантаження на суб'єкти господарювання, не приводячи до очікуваних результатів.

Ключовою проблемою діючого в Україні податкового законодавства, яка формує сприятливі умови для виведення капіталів, залишається відсутність норм регулювання контрольованих іноземних корпорацій. Відсутність такого законодавства робить техніки міжнародного структурування бізнес-процесів для мінімізації податкових зобов'язань доступними та швидко поширюваними інструментами. Користуючись перевагами режимів здійснення підприємницької діяльності у різних країнах, компанії та корпорації розміщують бізнес-процеси у країнах з найбільш сприятливими для кожного з них умовами.

З метою мінімізації податкових зобов'язань суб'єкти господарювання штучно перерозподіляють доходи та витрати між бізнес-процесами у різних країнах. Розміщуючи бізнес-процеси з виробництва товарів або послуг у країнах з дешевшими ресурсами, додану вартість, створену в результаті цих бізнес-процесів, компанії штучно акумулюють на бізнес-процесах, пов'язаних з управлінням, та розміщують їх на територіях з низьким або нульовим рівнем оподаткування. З метою мінімізації податкових зобов'язань суб'єкти господарювання штучно виводять окремі бізнес-процеси у «податкові гавані», що дозволяє таким компаніям штучно зменшувати прибутки, які підлягають оподаткуванню в Україні. Масове використання таких схем негативно позначається на обсягах бюджетних надходжень, призводить до масштабного відпливу капіталів за межі національної економіки.

Користуючись гнучкими регуляторними процедурами щодо нарахування та розподілу дивідендів в умовах низьких або нульових податкових ставок та лояльними правилами формування бази оподаткування, вітчизняні компанії акумулюють прибутки в інших країнах, проте використовують їх на користь власника-резидента України. Власник користується такими коштами як особистими доходами, хоча формально ці кошти не були нараховані йому у вигляді

¹³Шляхи протидії прихованому відпливу капіталу з України / Т.А. Тищук, О.В. Іванов – К.: НІСД, 2012.

дивідендів, не увійшли до складу його доходів та не були враховані при оподаткуванні. В результаті використання таких технік юридичні особи мінімізують свої зобов'язання за податком на прибуток, а фізичні особи – за податком з доходів фізичних осіб.

Ефективність системи протидії легалізації коштів, набутих злочинним шляхом, залишається низькою. З країни виводяться великі обсяги коштів, набутих в результаті економічних та корупційних злочинів що, навіть в результаті доведення фактів їх скоєння, майже унеможлиблює повернення цих коштів у країну. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах загострення проблеми «відкатів» у сфері державних закупівель, які, за оцінками експертів, постійно зростають та у окремих випадках за даними Transparency International Україна можуть сягати 50-60 %¹⁴ від суми договору. Зокрема, в рейтингу Transparency International Україна займає 144-те місце у світі за рівнем сприйняття корупції. Один із основних чинників - непрозорість державних закупівель. Через корупційне законодавство, у 2013 році у тіні опинилося приблизно 250 млрд грн коштів українських платників податків. 41% закупівель державні та комунальні підприємства проводили без застосування тендерних процедур, оскільки чинне законодавство не зараховує коштів таких підприємств до державних¹⁵. Крім того, за даними СБУ від 50 до 75 % бюджетних асигнувань під час процедури держзакупівель освоюється з численними порушеннями. Через корупційні оборудки у сфері держзакупівель збитки становлять 10-15 % (35-53 млрд грн) видаткової частини держбюджету щорічно.

Система протидії легалізації коштів, набутих злочинним шляхом, наділяє державні органи широкими повноваженнями щодо запобігання можливому виведенню таких коштів з країни. По-перше, база даних, яка формується в результаті моніторингу фінансових операцій, є достатньо потужною та спроможна забезпечити правоохоронні органи необхідною інформацією про можливі ризики виведення з країни злочинних коштів. По-друге, суб'єкти фінансового моніторингу мають повноваження щодо зупинення фінансових операцій, щодо яких є мотивована підозра, що вони можуть бути пов'язані з відмиванням злочинних коштів. Зупинення операції, яка є ланкою у схемі виведення злочинних коштів з країни, як правило, викликає розлад планів власника таких коштів та може поставити його в умови, за яких він не спроможний довести цю схему до кінця. Тому ефективно діюча система протидії легалізації злочинних коштів спроможна стати ефективним інструментом запобігання виведенню фінансових ресурсів з країни.

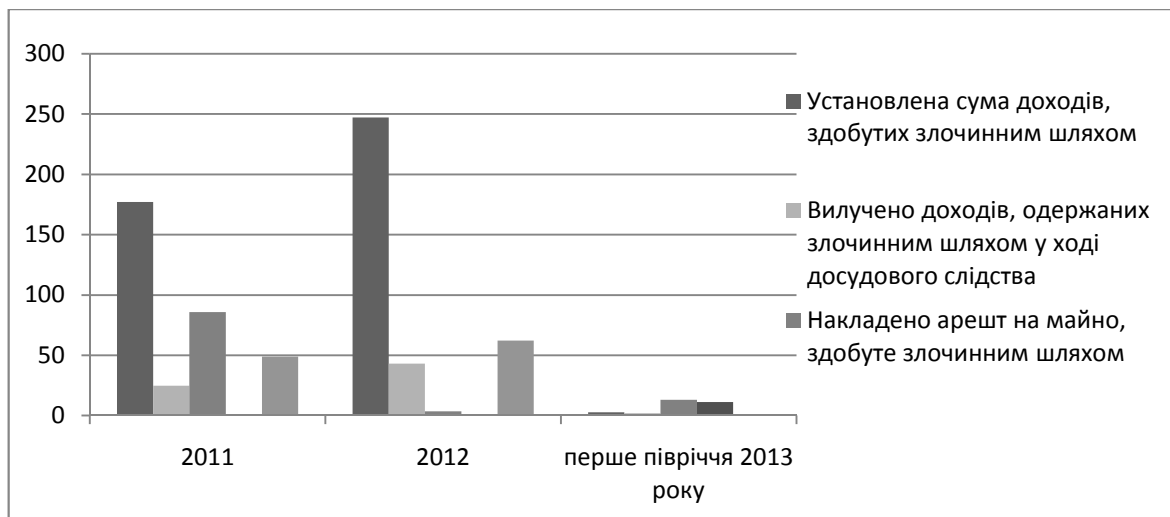
Стан системи протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012 поліпшився. Ці зміни позначилися на кількості обвинувачувальних вироків у відповідних матеріалах кримінального провадження – у 2012 році їх кількість збільшилась більш ніж удвічі та становила 57 % (у 2011 році – 26 %). Доведення факту скоєння предикатних кримінальних правопорушень в 2011 році становило 36 %, в 2012 році 31 %, а за перше півріччя 2013 року становило 100 %, що також свідчить про позитивні зрушення у функціонуванні системи протидії відмиванню коштів, набутих злочинним шляхом.

Дані Генеральної прокуратури України (рис. 13) свідчать про певне збільшення ефективності системи відчуження доходів, одержаних злочинним шляхом, у обвинувачених осіб у ході досудового слідства. Проте наведені цифри є значно нижчими за обсяги виведення коштів, отриманих в результаті корупційних та економічних злочинів, які за оцінками міжнародних експертів перевищують 10 млрд дол. на рік¹⁶.

¹⁴ Експерти розповіли, де державні мужі найбільше "нагрівають руки". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/chinovniki-otrimuyut-vid-tenderiv-30-60-vidkativ-282195.html>

¹⁵ Чому в Україні не стає менше корупції - гроші не під повним контролем. 12 березня 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/business/532044ec74b45/>

¹⁶ Illicit Financial Flows from Developing Countries Over the Decade Ending 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfintegrity.org/storage/gfip/documents/reports/IFFDec2011/illicit_financial_flows_from_developing_countries_over_the_decade_ending_2009.pdf

Джерело: дані Генпрокуратури¹⁷.

Рис. 13. Динаміка відчуження у обвинувачених осіб доходів, одержаних злочинним шляхом, млн грн

Як вже зазначалося в матеріалах НІСД¹⁸, однією з основних проблем залишається відсутність належного контролю фінансових операцій вітчизняних публічних осіб. Так, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», публічні особи або публічні діячі визначаються як фізичні особи, які виконують або виконували визначені публічні функції в іноземних державах, а саме: глава держави, керівник уряду, міністри та їх заступники; депутати парламенту; члени верховного суду, конституційного суду або інших судових органів високого рівня, рішення яких не підлягають оскарженню, крім як за виняткових обставин; члени суду аудиторів або правлінь центральних банків; надзвичайні та повноважні послы, повірені у справах та високі посадовці збройних сил; члени адміністративних, управлінських чи наглядових органів державних підприємств, що мають стратегічне значення.

В контексті міжнародної співпраці такі норми є необхідними, проте вони спрямовані, в першу чергу, на протидію корупції у іноземних державах. Така норма дозволяє мінімізувати ризик того, що іноземні корумповані публічні особи використовуватимуть Україну у якості юрисдикції, де вони можуть «відмити» свої кошти. Проте, стосовно вітчизняних публічних осіб відповідні інструменти діючим законодавством не передбачені.

Через те, що у зазначеному законі визначення «публічної особи» не поширюється на вітчизняних публічних діячів, потенціал запобігання виведенню з країни корупційних коштів та, відповідно, подолання корупції реалізовується не повною мірою.

4.2. Наявні економічні стимули для акумуляції прибутків в Україні

Які б обмеження не накладалися урядом для протидії виведенню коштів за межі національних економік, основним рушієм при формуванні таких схем для бізнесу залишається економічна вигода. **В умовах надто високого податкового навантаження бізнес готовий нести додаткові транзакційні витрати з метою формування штучних схем мінімізації податкових зобов'язань.** Навіть в умовах жорстких обмежень щодо руху капіталів, бізнес спроможний створювати нові схеми ухилення від них, постійно випереджаючи уряд у використовуваних інструментах та механізмах. Тому в умовах надмірного податкового

¹⁷Звіт Генеральної прокуратури про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом) [Електронний ресурс] // http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106783

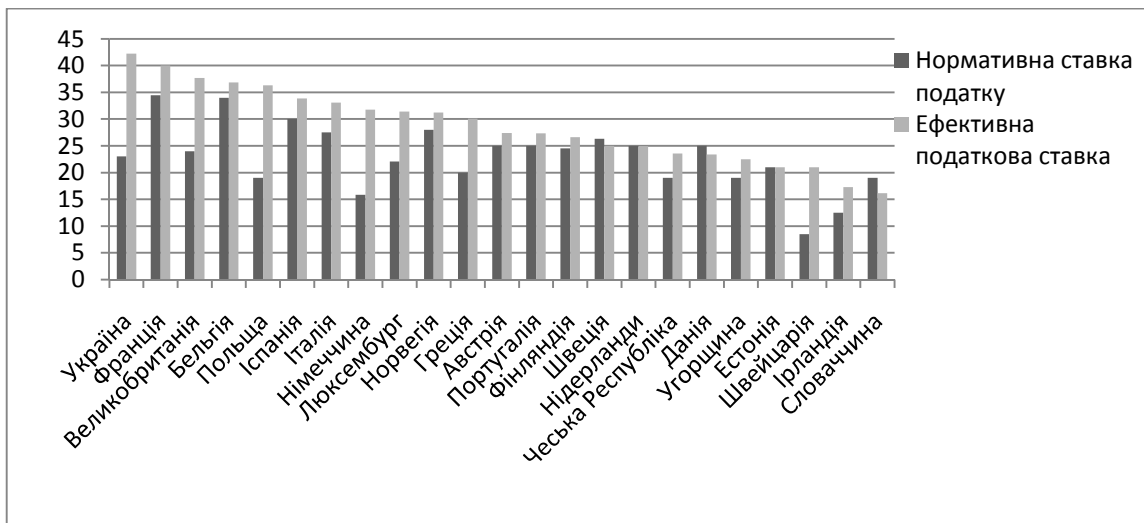
¹⁸О. Іванов "Контроль фінансових операцій публічних осіб як інструмент антикорупційної політики". Аналітична записка [Електронний ресурс] // <http://www.niss.gov.ua/articles/955/>

навантаження на корпоративні прибутки обмежуючі заходи не спроможні приводити до очікуваного результату.

Податкове навантаження корпоративних доходів в Україні залишається високим, навіть в умовах дії Податкового кодексу, яким передбачено зниження ставки податку на прибуток. Це об'єктивно призводить до формування економічних стимулів для виведення прибутків до інших країн.

Співвідношення нормативної та ефективної ставок корпоративних податків в країнах ЄС та в Україні за 2011-2012 роки відображає тенденцію значного перевищення в Україні ефективної ставки над нормативною (рис. 14, 15). При цьому при зниженні на 2 % нормативної ставки податку на прибуток в Україні у 2012 році, ефективна ставка зросла на 3,2 % . Збільшившись з 42,2 % до 45,4 %, ефективна ставка податку на прибуток в Україні перевищує нормативну удвічі. Подібний розрив є найбільшим серед обраних для аналізу країн як в 2011, так і в 2012 роках.

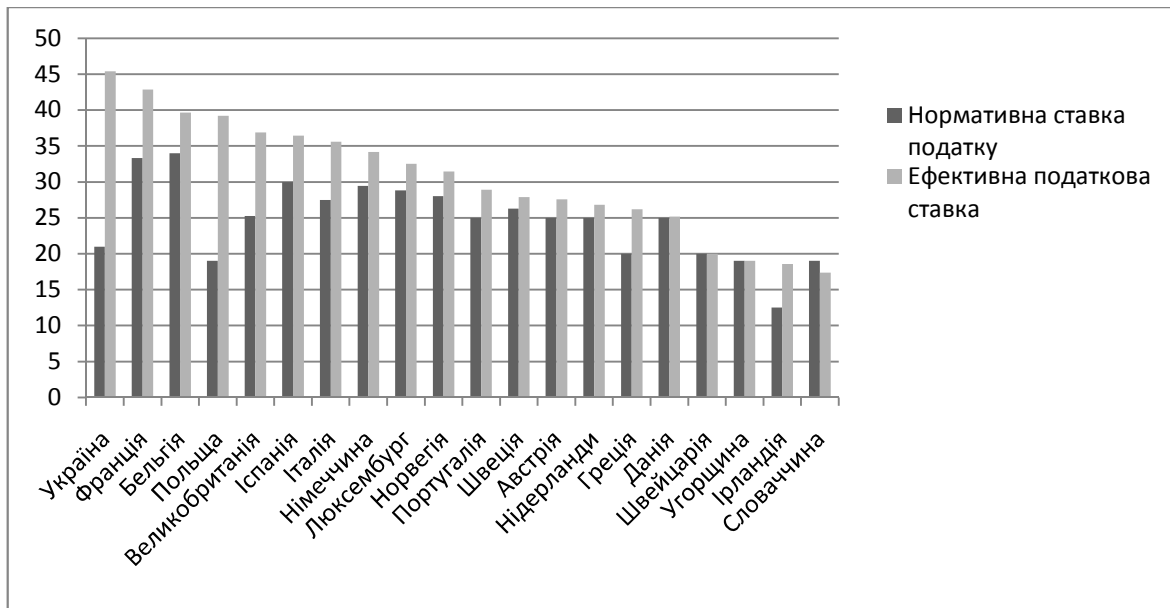
Це свідчить про те, що з прийняттям Податкового кодексу розбалансованість податкового законодавства лише поглибилась. Відношення ефективної податкової ставки до нормативної відображає фіскальну ефективність податку, і його значення повинне прямувати до одиниці, що має місце у Словаччині, Естонії, Данії, Швеції, Фінляндії, тощо. Перевищення цим співвідношенням одиниці в Україні більш ніж вдвічі сигналізує про відсутність ефективності фіскальної політики щодо податку на прибуток підприємств.

Джерело: AGN International¹⁹

Рис. 14. Співвідношення нормативної та ефективної ставок податку на прибуток за 2011 рік

¹⁹Tax Surveys [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agn-europe.org/tax/index.html>

Джерело: AGN International²⁰[10]

Рис. 15. Співвідношення нормативної та ефективної ставок податку на прибуток за 2012 рік.

Хоча різниця в бухгалтерському та податковому обліку існує практично в усіх країнах і відмінність цих показників є об'єктивною, значна різниця ставок для одного і того ж бізнес-процесу в Україні свідчить про недостатню економічну обґрунтованість існуючих положень щодо визначення бази оподаткування. Така ситуація спричинена існуванням в Україні широкого спектру витрат, які при розрахунку бази оподаткування за податком на прибуток не включаються до собівартості, а також особливостями амортизаційної політики.

Високий рівень ефективної ставки податку на прибуток створює потужний економічний стимул для виведення прибутків з України з метою мінімізації витрат. При цьому, транзакційні витрати, які пов'язані з такими схемами та можуть складати до 3-4 % обсягу виведеного капіталу, є цілком виправданими з огляду на економію, яку може отримати суб'єкт господарювання. В умовах існуючого рівня податкового навантаження розглянуті вище схеми залишаються економічно виправданими як у випадку, коли підприємство планує у подальшому використовувати виведені кошти за кордоном, так і повертати у вигляді інвестицій, а також використовувати ці кошти для оптимізації вартості імпорту обладнання або споживчих товарів для їх подальшого використання або продажу в Україні.

Таким чином, існуюча в Україні податкова системи не створює економічні стимули акумуляції прибутків в Україні. Запровадження додаткових обмежень, пов'язаних з виведенням капіталів, не спроможне привести до очікуваних результатів за відсутності стимулів нагромадження капіталів в Україні. Це підтверджує досвід країн ЄС, які постійно розширюють податкові стимули для акумуляції прибутків у межах національних економік.

4.3. Перспективні завдання розбудови системи протидії виведенню капіталів з України

Розбудова збалансованої системи стимулів для акумуляції прибутків в Україні та протидії їх виведенню з використанням штучних схем повинна вирішувати такі основні завдання:

- розробка механізмів оподаткування контрольованих іноземних компаній в поєднанні з використанням інструментів протидії трансфертному ціноутворенню,

²⁰Tax Surveys [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agn-europe.org/tax/index.html>

- реалізація потенціалу використання інструментарію ФАТФ для протидії виведенню з країни корупційних коштів,
- перегляд принципів визначення бази оподаткування податку на прибуток з метою наближення ефективної ставки податку до нормативної,
- протидія впливу вітчизняного капіталу до низькоподаткових юрисдикцій, заснована на створенні податкових бар'єрів для фінансових операцій з низькоподатковими юрисдикціями.
- приведення норм, що регулюють сферу державних закупівель, у відповідність до світових успішних практик, що дозволить впровадити у національне законодавство принципи відкритості, прозорості, громадського контролю, що є основою для запобігання корупції у цій сфері.

Реалізація цих завдань потребує вжиття наступних заходів:

1. Скорочення податкового навантаження на корпоративні доходи підприємств:

- 1.1. Доповнення переліку витрат, передбаченого статтею 138 «Склад витрат та порядок їх визнання» Податкового кодексу України, витратами, які згідно поточної редакції Податкового кодексу України не враховуються при визначенні оподатковуваного прибутку, зокрема, медичне страхування співробітників, усі види професійного навчання, організацію прийомів та свят, представницькі витрати тощо.
- 1.2. Поширення норм статті 138.10.1. Податкового кодексу України щодо віднесення до складу витрат, що зменшують об'єкт оподаткування, сум витрат на поліпшення та ремонт основних засобів на нематеріальні активи господарюючих суб'єктів, що відповідатиме сучасним вимогам щодо інформатизації та глобалізації ведення бізнесу.
- 1.3. Перегляд мінімально допустимих строків корисного використання основних засобів у ст. 145 Податкового кодексу України з метою їх скорочення відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (IAS).
- 1.4. Встановлення нульової ставки оподаткування прибутку, який інвестується у придбання або виготовлення власними силами машин та обладнання, біологічних активів та засобів програмного забезпечення.

2. Запровадження регулювання контрольованих іноземних корпорацій (КІК) шляхом внесення змін до Податкового кодексу України:

- 2.1. Внесення змін до вітчизняного податкового законодавства, запровадження у ньому поняття контрольованої іноземної корпорації, опосередкованого та конструктивного володіння корпоративними правами. Ці зміни доцільно узгодити з Одинадцятю Директивою Ради Європи № 89/666/ЄЕС від 21.12.1989 року про розкриття вимог стосовно відкритих в державі-члені філій стосовно окремих типів компаній, які керуються законодавством іншої держави та Дванадцятю законодавчою Директивою Ради Європи № 89/667/ЄЕС від 21.12.1989 стосовно одноосібних приватних компаній з обмеженою відповідальністю.
- 2.2. Визначення у податковому законодавстві правил ідентифікації КІК, які базуються на розмірі частки резидента України у майні (активах) КІК, якою він прямо, опосередковано або конструктивно володіє.
- 2.3. Внесення змін до ПКУ, з передбаченням введення прибутку від діяльності КІК до складу доходів юридичних та фізичних осіб, які володіють корпоративними правами КІК. При цьому розрахунок прибутку КІК має здійснюватися відповідно до вітчизняного податкового законодавства та включатися до складу доходів у обсязі, пропорційному частці володіння резидентом України корпоративними правами КІК.
- 2.4. Організаційне та кадрове забезпечення Міністерства доходів та зборів України, необхідне для адміністрування та податкового контролю діяльності КІК.

- 2.5. Забезпечення звітування власників КІК до вітчизняних податкових органів щодо активів та діяльності КІК, при цьому податкова звітність повинна складатися відповідно до національного законодавства.
- 2.6. Забезпечення щорічного оприлюднення інформації податковими органами України щодо
 - активів та фінансових результатів КІК,
 - частки фізичних та юридичних осіб резидентів України у КІК,
 - дивідендів, сплачених КІК резидентам України,
 - прибутків КІК, які були включені до складу доходів фізичних та юридичних осіб-резидентів України.

3. Посилення протидії впливу за кордон капіталів, отриманих в Україні незаконним шляхом, через імплементацію нових стандартів ФАТФ від 16 лютого 2012 року у національне законодавство:

- 3.1. Розширення переліку предикатних кримінальних правопорушень, зокрема включення до нього ухилення від сплати податків, що дозволить розглядати ухилення від сплати податків у зв'язку подальшими діями з легалізації (відмивання) таких коштів та використовувати додаткові інструменти щодо зупинення відповідних фінансових операцій для недопущення виведення таких коштів у «податкові гавані»;
- 3.2. Приведення Методики проведення національної оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму у відповідність до вимог нового керівництва ФАТФ «Оцінка ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму на національному рівні».

4. Мінімізація ризиків корупційної діяльності публічних осіб та виведення таких доходів з України шляхом перегляду положень діючого антикорупційного законодавства:

- 4.1. Поширити поняття «публічної особи» на осіб, які виконують або виконували публічні функції в Україні та внести відповідні зміни у Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».
- 4.2. На законодавчому рівні доповнити поняття «публічної особи», включивши наступні категорії осіб, що виконують публічні функції в Україні: членів представницьких законодавчих органів, зокрема, депутатів місцевих рад усіх рівнів, мерів міст, консулів, керівників торгово-економічних місій, вищих партійних функціонерів, релігійних лідерів, керівників національних благодійних фондів, заступників та помічників вище перелічених осіб, членів їх сімей.
- 4.3. З метою уникнення подвійного тлумачення і зловживання під час визначення публічної особи та встановлення контролю над фінансовими операціями, які вони здійснюють, на рівні Кабінету Міністрів України необхідно передбачити створення та оприлюднення реєстру публічних осіб і наближених до них осіб з постійним його оновленням.
- 4.4. Змінами до Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» передбачити протягом наступних 5 років після відставки або після зняття з відповідної посади обов'язковість декларування доходів та видатків для публічних діячів та оприлюднення цієї інформації у ЗМІ.
- 4.5. Посилити контроль за безготівковими переказами грошових коштів фізичними особами, в тому числі, розрахунками через Інтернет. Зокрема, при здійсненні грошових переказів через Інтернет, необхідно встановити вимогу щодо встановлення ідентифікації особи як тієї, що передає гроші, так і тієї, що отримує. Такі перекази, а також інформація про фізичних осіб, що здійснюють такі перекази, має бути розкрита суб'єктам первинного фінансового моніторингу.

- 4.6. Передбачити на законодавчому рівні вимогу до учасників державних закупівель щодо надання інформації про кінцевого вигодонабувача та внести відповідні зміни у Закон України «Про здійснення державних закупівель»²¹.
 - 4.7. Здійснити заходи із наближення вітчизняного законодавства до Конвенції ЄС від 26 липня 1995 року щодо захисту фінансових інтересів Європейських Співтовариств, яка передбачає відповідальність фізичних та юридичних осіб за вчинення корупційних злочинів, шахрайства та відмивання коштів.
5. **Розбудова ефективної системи повернення активів, отриманих злочинним шляхом та виведених з країни** відповідно до рекомендацій ООН, Світового банку та ініціативи StaR:
- 5.1. Розробка законодавчого забезпечення процедур повернення активів, виведених злочинним шляхом з України;
 - 5.2. Розподіл між профільними відомствами обов'язків із здійснення функцій з повернення активів, отриманих злочинним шляхом та виведених з країни.

²¹Закон «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 № 2289-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2289-17>

Висновки

З метою мінімізації податкових зобов'язань, передбачених законодавством України, компанії виводять центри прибутку до інших юрисдикцій. Для цього підприємці здійснюють декомпозицію бізнес-процесів та розподіляють їх між суб'єктами господарювання у різних країнах. Як правило, бізнес-процеси виробництва концентрують на українських підприємствах, а бізнес-процеси управління активами та фінансову діяльність – на контрольованих іноземних компаніях. При цьому доходи та видатки від підприємницької діяльності штучно розподіляються між бізнес-процесами так, щоб прибуток акумулювався на іноземних підприємствах. Це дозволяє компаніям використовувати різні схеми, які ОЕСР відносить до схем «агресивного» податкового планування, з метою мінімізації їх витрат.

Розраховані в доповіді показники обсягів виведення капіталів з України демонструють, що найбільш потужним каналом для цього залишається заниження цін експорту. Динаміка виведення капіталів демонструє, що падіння економіки в період розгортання кризових явищ було підсилено виведенням капіталів з країни. При цьому, різке зростання питомої ваги виведених капіталів у обсягах експорту свідчить про неефективну державну політику щодо концентрації наявних ресурсів для подолання кризових явищ. Аналіз даних дзеркальної статистики свідчить, що з метою забезпечення інвестиційної діяльності підприємства вимушені формувати штучні схеми, які дозволяють їм знизити податкове навантаження. При цьому реалізація таких схем пов'язана зі значними транзакційними витратами, ризиками та ускладненням процесів управління активами та виробничими процесами. Ці схеми відіграють роль певного компенсатора, який дозволяє підприємствам підвищити ефективність інвестиційної діяльності в умовах недостатньо сприятливих умов інвестування в Україні. Неспроможність держави створити сприятливі умови інвестування бізнес компенсує, використовуючи інструменти «агресивного» податкового планування, в результаті чого вітчизняні підприємства виводять кошти з-під контролю держави.

Проблема виведення капіталів з економік, в яких вони формуються в процесі виробництва, до «податкових гаваней» не є унікальною для України. Низка авторитетних міжнародних організацій, зокрема ОЕСР, ФАТФ, Єврокомісія, Світовий банк вже багато років докладають зусиль до вирішення проблеми протидії виведенню нелегальних або «сірих» капіталів з країн. Цими організаціями напрацьовано ініціативи щодо протидії виведенню прибутків з країн, розмиванню баз оподаткування, легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, повернення активів.

Зазначені ініціативи могли б вирішити проблему протидії виведенню прибутків з країн, проте багато з цих ініціатив вже обговорюється роками, але повне втілення їх у життя може відбутися ще через тривалий період часу. Зазначені ініціативи є важливим початком, проте діяльність у сфері «агресивної» податкової оптимізації шляхом використання недобросовісної податкової конкуренції користується величезним попитом. Існує потужна індустрія, покликана здійснювати пошук нових шляхів виведення капіталів з країн та розміщення їх в таємних юрисдикціях. Зазначені ініціативи є широкомасштабними, вимагають політичної волі багатьох країн, значних фінансових ресурсів, а результатом їх має стати повернення незаконно виведених капіталів у країни їх походження. Переважно країнами походження таких капіталів є країни з перехідними економіками або з економіками, що розвиваються, тому повернення капіталів до цих країн означає певні втрати для бізнесу в розвинутих країнах. Відтак багато експертів наголошують на відсутності зацікавленості у вирішенні цього питання, перш за все, у розвинутих країн. Відповідно, низка експертів піддає сумніву зусилля ОЕСР, наголошуючи, що фактично ця організація представляє інтереси розвинутих країн, які зацікавлені у залученні будь яких капіталів, зокрема і нелегального походження.

Ефективність функціонування в Україні системи протидії легалізації коштів, набутих злочинним шляхом, залишається низькою. Інструменти протидії «агресивному» податковому плануванню запроваджуються безсистемно, в результаті чого навіть започатковані ініціативи можуть виявитися недовіреними. Оскільки у більшості схем «агресивного» податкового планування певним чином використовуються інструменти трансфертного ціноутворення,

імплементация норм регулювання цих процесів у вітчизняному податковому законодавстві є одним із ключових чинників протидії прихованому відпливу капіталу з України.

Результативність запровадження таких механізмів може бути забезпечена лише за умов запровадження цих норм у комплексі з іншими заходами протидії виведенню прибутків з України, запропонованими в доповіді. Вони включають регулювання контрольованих іноземних корпорацій, приведення норм законодавства про протидію легалізації коштів, набутих злочинним шляхом, у відповідність новим стандартам ФАТФ, створення ефективно діючої системи повернення активів, вдосконалення механізмів контролю фінансових операцій публічних осіб, зменшення податкового навантаження на корпоративні доходи. Фрагментарне запровадження окремих інструментів лише посилюватиме регуляторне та звітне навантаження на суб'єкти господарювання, не призводячи до очікуваних результатів.